

**Заклад вищої освіти
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ІНСТИТУТ ПРАВА ТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА ТА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОК 1.4.1 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ТА ПРАВОВА ДОКТРИНА

освітньо-наукова програма «ПРАВО»

(назва освітньої програми)

ступінь вищої освіти: **доктор філософії**

(назва освітнього рівня)

галузь знань D Бізнес, адміністрування та право

(шифр і назва галузі знань)

спеціальність D8 ПРАВО

(шифр і назва спеціальності)

кваліфікація: **доктор філософії з права**

(назва кваліфікації)

Вид дисципліни: обов'язкова

Обсяг, кредитів: 90 год / 3 кредити

Форма підсумкового контролю: іспит

Київ – 2025

Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія права та правова доктрина» для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня доктора філософії за галуззю знань D Бізнес, адміністрування та право, спеціальністю D8 Право третього (освітньо-наукового) ступеня. К. : Університет «Україна», 2025. 66 с.

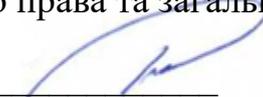
Розробник програми:

Сергій ЖЕНЖЕРА, доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін Інституту права та суспільних відносин, кандидат філософських наук.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

Протокол від «26» серпня 2025 року № 1

Завідувач кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

(підпис) Олексій ФАСТ

«26» серпня 2025 року

Робочу програму погоджено з гарантом освітньо-наукової програми

_____ **ПРАВО** _____
(назва освітньої програми)

«26» серпня 2025 року

Гарант освітньо-наукової програми

(підпис) (Георгій ПОПОВ)
(ім'я та прізвище)

ПРОЛОНГАЦІЯ РОБОЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Навчальний рік	2025/2026	2026/2027	2027/2028	2028/2029
Дата засідання кафедри / циклової комісії	26.08.2025			
№ протоколу	1			
Підпис завідувача кафедри / ГОЛОВИ ЦИКЛОВОЇ комісії				

Матеріали до курсу розміщено на сайті Інтернет-підтримки освітнього процесу <https://vo.uu.edu.ua/> за адресою: <https://vo.uu.edu.ua/course/view.php?id=23177>.
(вказати адресу)

Робочу програму навчальної дисципліни перевірено

26.08.2025 р.

Заступник директора ІПСВ

(підпис)

(Аня КУЛИК)

ЗМІСТ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ, ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ.....	7
4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	9
4.1 Анотація дисципліни.....	9
4.2. Структура навчальної дисципліни.....	15
4.2.1. Тематичний план.....	15
4.2.2. Навчально-методична картка дисципліни.....	17
4.3. Форми організації занять.....	17
4.3.1. Теми семінарських занять.....	17
4.3.2. Індивідуальна навчально-дослідна робота.....	18
4.3.3. Теми самостійної роботи здобувачів освіти.....	22
5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ.....	22
5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.....	22
5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально- пізнавальної діяльності.....	22
5.3. Інклюзивні методи навчання.....	23
6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	26
6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.....	27
6.2. Система оцінювання роботи здобувачів освіти упродовж семестру.....	28
7. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ.....	29
8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	32
8.1. Навчально-методичні аудіо- і відеоматеріали, у т.ч. для здобувачів освіти з інвалідністю.....	32
8.2. Глосарій (термінологічний словник).....	33
8.3. Рекомендована література.....	62
8.4. Інформаційні ресурси.....	64
8.5. Сертифікаційні програми (електронні курси).....	65
8.6. Фахові періодичні видання України з дисципліни.....	65
8.7. Універсальні та спеціалізовані інформаційні системи і програмні продукти для опанування дисципліни.....	66
9. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	66

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, освітній / освітньо-професійний ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
Загальний обсяг кредитів – 3	Галузь знань D «Бізнес, адміністрування та право» (шифр і назва)	Вид дисципліни обов'язкова (обов'язкова чи за вибором студента)	
	Спеціальність D8 Право (шифр і назва)	Цикл підготовки професійний (загальний чи професійний)	
Модулів – 1	Спеціалізація (назва)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання (назва)	Мова викладання, навчання та оцінювання: <u>українська</u> (назва)	Семестр	
Загальний обсяг годин – 90		1-й	1-й
		Лекції	
Частка аудиторних занять становить: для денної форми здобуття освіти – 33 % для заочної форми здобуття освіти – 11 %	Рівень освіти: <u>третій (освітньо-науковий)</u> <u>рівень вищої освіти</u>	16 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		14 год.	4 год.
		Самостійна робота	
		60 год.	80 год.
		Індивідуальні завдання: год	
		Вид семестрового контролю: поточний контроль на практичних, семін. Заняттях	
		Підсумковий контроль: <i>іспит</i>	

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Основною метою вивчення курсу «Філософія права та правова доктрина» є ознайомлення здобувачів освітньо-наукового рівня із основними філософсько-правовими ідеями та концепціями, що склалися у сучасній філософії права та правовій доктрині; оволодіння здобувачами широким спектром філософсько-правових понять і категорій, що відіграють основоположну роль у системі юридичних знань; формування навичок із застосування філософсько-правових методів під час проведення наукового дослідження.

У програмі реалізується раціональне поєднання загальноосвітнього та професійного навчання здобувачів освіти. Приділяється увага світоглядним та духовно-практичним аспектам відношення людини до світу, зв'язку філософії та права як форм суспільної свідомості, що дозволяє досліджувати фундаментальні категорії права (права людини, свобода, справедливість, рівність та ін.), враховуючи їх філософське підґрунтя. У рамках навчальної дисципліни також розглядається сутність та сенс права як міри свободи особи в її взаємовідносинах із суспільством, державою, владою, законом, з огляду на правову доктрину.

Вивчення предмету «Філософія права та правова доктрина» дає можливість поєднати філософський та правовий підходи до розв'язання актуальних проблем сучасності.

Основними завданнями курсу «Філософія права та правова доктрина» є:

- формування у аспірантів системних знань про об'єкт, предмет і методи філософії права та правової доктрини;
- впевнене оволодіння та практичне використання відповідного понятійно-категоріального апарату;
- знання здобувачами освіти основних вітчизняних та зарубіжних філософсько-правових шкіл, напрямів, концепцій праворозуміння;
- розуміння аспірантами сутності та смислу права як міри свободи особи в її взаємовідносинах із державою, владою, законом;
- вміння коректно та конкретно аналізувати особливості взаємодії юриспруденції та філософії права як форм суспільної свідомості та в залежності від правової доктрини.

3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ, ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач освіти повинен **знати:**

- понятійно-категоріальний апарат філософії права та правової доктрини;
- методологію філософсько-правової науки;
- еволюцію філософських уявлень про правові явища;
- тенденції розвитку філософії права та правової доктрини на сучасному етапі;
- філософські підходи до розуміння природи та сутності права;
- методи пізнання права та закони юридичної гносеології;
- визначальні філософсько-правові цінності та їх обґрунтування;
- особливості антропологічного підходу до права та правової антропології;

вміти:

- використовувати філософські принципи різних типів праворозуміння та правових доктрин у науково-дослідній та практичній діяльності;
- використовувати філософські методи у науковому дослідженні у сфері права;
- оперувати філософсько-правовими поняттями та категоріями;
- орієнтуватися у політико-правовій сфері, осмислюючи політико-правові явища та процеси з позицій філософії права;
- розв'язувати складні спеціалізовані задачі та наукові проблеми у сфері філософії права;
- здійснювати юридичний аналіз питань правового характеру у сфері філософії права;
- формувати власні філософсько-правові та доктринальні позиції;

- здійснювати філософсько-правовий аналіз у юридичній практиці, прогнозувати розвиток права, держави, правосвідомості та правового життя;
- зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області;
- критично мислити, здійснювати аналіз особливостей філософсько-правових концепцій;
- визначати, формулювати і вирішувати філософсько-правові проблеми, доктринальні суперечності, питання ціннісно-мотиваційної орієнтації.

Рядок дисципліни в «Матриці відповідності загальних програмних компетентностей компонентам освітньої програми»

	ЗК 1	ЗК 2	ЗК 3	ЗК 4
ОК 1.4.1	+		+	

Рядок дисципліни в «Матриці відповідності спеціальних (фахових) програмних компетентностей компонентам освітньої програми»

	СК 1	СК 2	СК 3	СК 4	СК 5	СК 6	СК 7	СК 8	СК 9
ОК 1.4.1	+	+		+			+		+

Рядок дисципліни в «Матриці забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентами освітньої програми»

	ПРН 1	ПРН 2	ПРН 3	ПРН 4	ПРН 5	ПРН 6	ПРН 7	ПРН 8	ПРН 9	ПРН 10	ПРН 11	ПРН 12
ОК 1.4.1	+		+	+	+	+					+	+

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Анотація дисципліни

Програма вивчення навчальної дисципліни «Філософія права та правова доктрина» складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії спеціальності «Право».

Вивчення філософії права є важливою складовою підготовки майбутнього науковця у сфері права. Дана навчальна дисципліна покликана поглибити знання здобувачів освіти про найважливіші філософсько-правові категорії та підходи до визначення онтології, гносеології, аксіології та антропології права.

Предметом навчальної дисципліни є дослідження сенсу права, його сутності та поняття, його місця у світі, його цінності та значимості, його ролі в житті людини, суспільства і держави, у долях народів і людства, особливостей формування та функціонування правової доктрини, в якості цілісної системи ідей, поглядів, концепцій та наукових уявлень щодо права.

Програма навчальної дисципліни «Філософія права та правова доктрина» структурована згідно з особливостями організації освітнього процесу і складається з двох логічно взаємопов'язаних змістових модулів.

Навчальна дисципліна «Філософія права та правова доктрина» є базовою для підготовки спеціальності «Право» третього освітньо-наукового рівня та є підґрунтям для вивчення вибіркових дисциплін, спрямованих на забезпечення якісної підготовки дисертаційного дослідження.

Курс покликаний синтезувати набуті знання з фахових юридично-правових та суспільствознавчих дисциплін у цілісну систему з метою створення підґрунтя теоретичного, методологічного та правового компонентів для фахівців за освітнім ступенем «доктор філософії».

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

МОДУЛЬ 1.

Змістовий модуль 1. Вступ до філософії права.

Тема 1. Поняття, предмет та метод філософії права.

Філософія права як окрема філософська наука: предмет, задачі, функції. Філософія права в системі філософії і юриспруденції. Право як засіб гармонізації суспільних відносин, його вольовий та імперативний характер. Одвічна сутність права – забезпечення і захист людської свободи, справедливості, рівності, визначення їхніх можливостей і гарантій.

Предмет філософії права: онтологічний, антропологічний, епістемологічний, метафізичний, історикологічний аспекти. Основні питання філософії права.

Ієрархія методів та підходів до вивчення права: філософсько-світоглядний підхід, загальнонаукові та спеціальні методи. Можливості застосування методів інших наук в юриспруденції. Методологічні джерела сучасного європейського права.

Тема 2. Філософія права в історичній ретроспективі.

Загальна характеристика умов зародження і розвитку філософсько-правових ідей Стародавнього Сходу.

Філософсько-правові ідеї в Стародавньому Китаї.

Філософія права в епоху Античності.

Середньовічна юридична думка (Болонські юристи, творці *Corpus iuris civilis*, глосатори і коментатори, цивільне і канонічне (церковне) право).

Гуманістичний антропоцентризм і нова філософія права. Людина та її місце у світі.

Філософсько-правові вчення епохи Просвітництва Європи в XVII столітті.

Етико-правові ідеї у класичній німецькій філософії.

Сучасна трансформація позитивізму.

Концепції відродженого природного права ХХ століття. Сучасні концепції природного права інтерсуб'єктивного напрямку. Інтеграція правового знання.

Модерн і постмодерн у праві.

Тема 3. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві.

Історичні типи філософії права. До джерел правової та політичної думки. Розвиток уявлень про місце людини у світі, суспільстві, справедливість, закон і правові засади громадської організації. Загальна характеристика умов зародження і розвитку філософсько-правових ідей. Періодизація історії філософії права.

Сучасні проблеми філософії права. Філософсько-правові вчення у ХХІ столітті. Тенденції розвитку філософії права на сучасному етапі.

Тема 4. Футурологія права, філософські проблеми права майбутнього.

Методологічні та філософські проблеми побудови моделей майбутнього розвитку суспільства. Внутрішня суперечливість утопій та конструювання майбутнього (розрізнення принципу історизму та радянсько-марксистського історизму).

Використання навколонукових засобів бачення майбутнього: науково-фантастична література, квазінаукові концепції, альтернативна наука, гіпотези, які в сучасних умовах неможливо верифікувати та інше.

Умовно-гіпотетичні філософсько-правові ідеї (нормативно-правовий контекст організації зустрічі представників земної та позаземної цивілізацій, права на освоєння інших планет та зірок, права кібернетичних форм життя тощо).

Філософсько-правові межі наукового передбачення майбутнього розвитку суспільства та правової доктрини.

Змістовий модуль 2. Структура філософії права.

Тема 5. Онтологія права.

Особливості і завдання філософської онтології. Зміст правової онтології, її місце в системі філософії права. Право як феномен культури. Розмаїття

цивілізацій та відповідних правових систем. Право, правовідносини, правосвідомість на різних етапах історичного процесу.

Буття соціуму і буття права. Часове та просторове буття права. Правова реальність як форма здійснення ідеї права. Ідея права, норма права та правове життя як рівні правової реальності.

Свобода, справедливість, рівність як основні характеристики змісту ідеї права. Форми буття права. Право як: закон, припис, норма. Співвідношення права і закону як проблема правової онтології. Позитивне і природне право. Свобода особистості як важлива умова існування права. Право та мораль.

Тема 6. Філософсько-правова гносеологія.

Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем. Особливості предметного поля правової гносеології: аналіз різних підходів щодо вирішення проблеми.

Основні проблеми правової гносеології. Специфіка права як об'єкта теоретичного дослідження. Рівні гносеології права: загальноправовий, міжнародний, галузевий.

Парадигма як основа правової теорії. Парадигма права у класичній філософії права.

Перегляд філософсько-методологічної парадигми у сучасному праворозумінні.

Тема 7. Правова аксіологія.

Сутність та основні етапи розвитку філософської аксіології, її зв'язок з правовою аксіологією. Цінність як центральне поняття філософської аксіології. Суб'єктивна сторона й об'єктивний характер цінності. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права.

Загальнолюдські цінності як цілі права. Життя, гідність, власність, свобода, рівність, справедливість як загальнолюдські та правові цінності. Система цінностей та їх відображення у праві.

Людське життя як цінність. Діалектика життя окремої людини та існування суспільства загалом. Потреба людини у гідному житті. Аксіологічний аспект гідності. Прагнення людини до захисту власної гідності як прояв її духовної природи. Власність як похідна прагнення до життя. Прагнення людини до власності як прояв її тілесної природи. Основні форми власності. Власність і право власності, приватна власність і право приватної власності як категорії аксіології права. Свобода як цінність, що впливає з гідності. Основні концепції свободи та їх соціальне підґрунтя.

Справедливість і рівність як категорії правової аксіології. Структура справедливості. Процедура оцінювання права. Загальне благо як моральна і правова цінність. Ціннісні орієнтації особистості як найважливіші елементи її внутрішньої структури. Правовий ідеал. Класифікація цінностей у політико-правовій галузі.

Тема 8. Правова доктрина у філософській перспективі.

Теорія, доктрина та ідеологія у науковому пізнанні.

Метод системного аналізу. Позитивний і негативний зворотний зв'язок. Закриті та відкриті системи. Метафізична, діалектична, синергетична моделі правової системи та суспільства в цілому.

Правова доктрина як цілісна система ідей, поглядів, концепцій та наукових уявлень щодо права. Конкретні історичні умови та загальний філософсько-правовий контекст.

Тема 9. Правова антропологія.

Поняття правової антропології, її місце в системі філософії права. Специфіка правової антропології у порівнянні з філософською антропологією. Вплив філософської антропології на розвиток правової думки. Основні питання правової антропології.

Природа людини і право. Людиномірність права. Поняття особистості. Філософія про відносини між особистістю і суспільством. Антропологічні основи права.

Концепція множинності сутності людини та її наслідки. Відособлення особистості від суспільства в процесі його розвитку як першоджерела права.

Гуманізм як принцип права. Право і воля людини як її влада над собою, своїми почуттєвими потягами та бажаннями. Структура особистості. Правовий суб'єкт.

Дисципліни, вивчення яких обов'язково передує цій дисципліні:

Навчальна дисципліна «Філософія права та правова доктрина» передбачає вивчення основних проблем держави і права, а також правової доктрини як цілісної системи, на основі знання загальної філософії, наук про суспільство, юридичної теорії (теорії та історії держави і права, історії вчень про державу і право), а також засвоєння матеріалу галузевих юридичних наук (конституційне право; кримінальне право; адміністративне право; кримінально-процесуальне право; цивільне право; цивільно-процесуальне право; сімейне право, інші галузеві юридичні науки). Їй безпосередньо передує вивчення дисципліни «Філософія науки», а також попередній курс «Філософія» для бакалаврів.

Міждисциплінарні зв'язки навчальної дисципліни:

Дисципліна «Філософія права та правова доктрина» має безпосередній зв'язок із такими дисциплінами, як: «Філософія науки», «Теоретичні та практичні проблеми публічного права», «Теоретичні та практичні проблеми приватного права», «Проблеми правотлумачення та правозастосування».

Знання та вміння, отримані під час вивчення навчальної дисципліни «Філософія права та правова доктрина», необхідні для професійної та практичної підготовки доктора філософії зі спеціальності D8 Право.

Дисципліна вивчається протягом одного семестру, в загальному обсязі 90 годин/3 кредити ECTS: аудиторної роботи – 30 годин, із яких лекції – 16 годин, практичні заняття – 14 годин; самостійна робота студента – 60 годин.

4.2. Структура навчальної дисципліни

4.2.1. Тематичний план

Назви змістових модулів і тем	Розподіл годин між видами робіт									Форми та методи контролю знань
	Денна форма					Заочна форма				
	усього	аудиторна			с.р.	усього	аудиторна		с.р.	
		у тому числі					у тому числі			
л		с	інд.р	л			с			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Вступ до філософії права										
Тема 1. Поняття, предмет та метод філософії права	10	2	2		6	10			8	АР: СР:
Тема 2. Філософія права в історичній ретроспективі	8				6	11			9	АР: СР:
Тема 3. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві	8	2	2		6	9	2	2	9	АР: СР:
Тема 4. Футурологія права, філософські проблеми права майбутнього	11	2	2		7	9			9	АР: СР: ІР:
Разом за змістовим модулем 1	37	6	6		32	39	2	2	35	
Змістовий модуль 2. Структура філософії права										
Тема 5. Онтологія права	10	2			7	11	2		9	АР: СР:
Тема 6. Філософсько-правова гносеологія	10	2	2		7	10			9	АР: СР: ІР:
Тема 7. Правова аксіологія	11	2	2		7	11		2	9	АР: СР:
Тема 8. Правова доктрина у філософській перспективі	11	2	2		7	10	2		9	АР: СР: ІР:
Тема 9. Правова антропологія	11	2	2		7	9			9	АР: СР: ІР:
Разом за змістовим модулем 2	53	10	8		28	51	4	2	45	
Усього годин	90	16	14		60	90	6	4	80	

4.2.2. Навчально-методична картка дисципліни «Філософія права та правова доктрина»

Разом: 90 год, лекції – 16 год, семінарські заняття – 14 год, самостійна робота – 60 год, підсумковий контроль – іспит.

Модулі	Змістовий модуль 1						Змістовий модуль 2								
Назва модуля	<i>Вступ до філософії права</i>						<i>Структура філософії права</i>								
Кількість балів за модуль	15 балів						25 балів								
Лекції	1		2		3		4		5			6		7	
Теми лекцій	№1		№2,3		№4		№5	№6		№7		№8		№9	
Теми семінарських занять		№1		№2,3		№4			№5,6		№7		№8		№9
Теми практичних занять															
Теми лабораторних занять															
Самостійна робота		5 балів		5 балів		5 балів		5 балів		5 балів	5 балів		5 балів		5 балів
Види поточного контролю (тести)	10 балів						20 балів								
ІНДЗ	15-20 балів														
у т.ч. додаткові курси за тематикою (неформальна освіта)															
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота (тести, есе) (20 балів)														
Підсумковий	Іспит (40 балів)														

4.3. Форми організації занять

4.3.1. Теми семінарських (практичних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Поняття, предмет та метод філософії права	2
2	Тема 2. Філософія права в історичній ретроспективі	1
3	Тема 3. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві	1
4	Тема 4. Футурологія права, філософські проблеми права майбутнього	2
5	Тема 5. Онтологія права	1
6	Тема 6. Філософсько-правова гносеологія	1
7	Тема 7. Правова аксіологія	2
8	Тема 8. Правова доктрина у філософській перспективі	2
9	Тема 9. Правова антропологія	2
	Всього:	14

Оцінка за теоретичний і практичний курс: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
54 – 60 та більше	<i>відмінно</i>	5	A	<i>відмінно</i>
45 – 53	<i>добре</i>	4	B, C	<i>добре</i>
36 – 44	<i>задовільно</i>	3	D, E	<i>задовільно</i>
21 – 34	<i>незадовільно</i>	2	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного виконання</i>
1 – 20		2	F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

4.3.2. Індивідуальна навчально-дослідна робота (навчальний проєкт)

Індивідуальна навчально-дослідна робота (ІНДР) є видом позааудиторної індивідуальної діяльності здобувача освіти, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання здобувачем освіти ІНДР прилюдним захистом навчального проєкту.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу – це вид науково-дослідної роботи здобувача освіти, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Види ІНДЗ, вимоги до них та оцінювання:

- ✓ конспект із теми (модуля) за заданим планом (**2 бали**);
- ✓ конспект із теми (модуля) за планом, який здобувач освіти розробив самостійно (**3 бали**);
- ✓ анотація прочитаної додаткової літератури з курсу, бібліографічний опис, тематичні розвідки (**3 бали**);
- ✓ повідомлення з теми, рекомендованої викладачем (**2 бали**);
- ✓ повідомлення з теми (без рекомендації викладача): сучасні відкриття з теми, аналіз інформації, самостійні дослідження (**3 бали**);
- ✓ дослідження різноманітних питань з тематики дисципліни у вигляді есе (**5 балів**);
- ✓ проходження додаткового(-их) курсу(-ів) (неформальна освіта) з тематики дисципліни (**5 балів за один, 15 – за всі**);
- ✓ дослідження з тематики дисципліни у вигляді реферату (охоплює весь зміст навчального курсу) – **15 балів**.

Орієнтовна структура ІНДЗ – науково-педагогічного дослідження у вигляді реферату: вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел.

Тематика ІНДЗ:

1. Вплив філософської методології для пізнання правових явищ.
2. Проблема свободи людини та її обмеження у суспільстві.
3. Проблема співвідношення моралі і права.
4. Громадянське суспільство та його основні світоглядні принципи.
5. Проблема співвідношення держави і громадянського суспільства.
6. Основоположні права людини у суспільстві та їх аксіологічний зміст.
7. Проблема страху як основа законодавства.
8. Кратичні основи права.
9. Свобода і відповідальність у праві: філософський аспект.
10. Справедливість як сутнісний принцип права.
11. Право і релігія: проблема співвідношення.
12. Право та економіка: проблема співвідношення.
13. Аксіологічний вимір права.
14. Філософський аспект природи злочину.
15. Проблема смертної кари та природні права людини.
16. Українська Конституція та її основні цінності.
17. Релятивні та абсолютні цінності у законодавстві.
18. Національні ментальні особливості та їх відображення у праві.
19. Покарання у праві як позбавлення основних цінностей людського існування.
20. Методологічна роль кантівського поняття «категоричного імперативу» для формування європейського законодавства.
21. «Категоричний імператив» І. Канта і проблема моралі.
22. Взаємодія морального і правового виховання в умовах становлення української державності.
23. Особливості філософії права Б. Кістяківського.
24. Правова доктрина в історії європейської філософії права.
25. Правові доктрини держав, до складу яких входили українські землі.
26. Актуальні питання правової доктрини для майбутнього нормативно-правового поля Української держави.
27. Створення українського словника «Правова доктрина»: структура та можливий перелік термінів.

Критерії оцінювання ІНДЗ

(дослідження у вигляді реферату)

№ з/п	Критерії оцінювання робіт	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	3 бали
2	Складання плану реферату	2 бали
3	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень у логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання	5 балів
4	Дотримання правил реферування наукових публікацій	3 бали
5	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження	4 бали
6	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел, посилання	3 бали
Разом		20 балів

Оцінка за теоретичний і практичний курс: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
15 – 20 та більше	<i>відмінно</i>	5	A	<i>відмінно</i>
11 – 14	<i>добре</i>	4	B, C	<i>добре</i>
6 – 10	<i>задовільно</i>	3	D, E	<i>задовільно</i>
0 – 5	<i>незадовільно</i>	2	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного виконання</i>

4.3.3. Теми самостійної роботи здобувачів освіти

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття, предмет та метод філософії права	6
2	Філософія права в історичній ретроспективі	6
3	Філософські проблеми права в сучасному суспільстві	6
4	Футурологія права, філософські проблеми права майбутнього	7
5	Онтологія права	7
6	Філософсько-правова гносеологія	7
7	Правова аксіологія	7
8	Правова доктрина у філософській перспективі	7
9	Правова антропологія	7
	Разом:	60

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Термін виконання (тижні)
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Вступ до філософії права			
Тема 1. Поняття, предмет та метод філософії права (6 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, іспит	5	I-II
Тема 2. Філософія права в історичній ретроспективі (6 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, іспит		III-IV
Тема 3. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві (6 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, іспит	5	V-VI
Тема 4. Футурологія права, філософські проблеми права майбутнього (7 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, підсумкова модульна контрольна робота, іспит	5	VII-VIII
Всього: 25 годин	Всього: 15 бали		
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Структура філософії права			
Тема 5. Онтологія права (7 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, іспит	5	IX-X
Тема 6. Філософсько-правова гносеологія (7 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, іспит	5	XI-XII
Тема 7. Правова аксіологія (7 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, іспит	5	XIII
Тема 8. Правова доктрина у філософській перспективі (7 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, іспит	5	XIV
Тема 9. Правова антропологія (7 годин)	Семінарське заняття, індивідуальне завдання, підсумкова модульна контрольна робота, іспит	5	XV
Всього: 35 годин	Всього: 25 балів		
Разом: 60 годин	Разом: 40 балів		

5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. За джерелом інформації:

- *словесні*: лекція (традиційна, проблемна тощо) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (презентація PowerPoint), практичні заняття, пояснення, розповідь, наукові доповіді та дискусії. Бесіда, теоретичне (логічне та математичне) моделювання;

- *наочні*: спостереження, ілюстрація, демонстрація;

- *практичні*: вправи, методи мисленого експерименту, ідеального конструювання.

2. За логікою передачі і сприйняття навчальної інформації:

індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4. За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота здобувачів освіти з книгою; виконання індивідуальних навчальних проєктів.

5. Евристичні методи: SWOT-аналіз, ланцюг асоціацій, «корабельна нарада», застосування концепції можливих світів, верифікація складних доктринально-нормативних систем на внутрішню несуперечливість тощо

6. Морально-етичні методи: опора на чужий та власний життєвий досвід; стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні.

Використання мультимедійних презентацій, інтернет-супровід освітнього процесу (MOODLE).

5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

В сучасних реаліях онлайн дискусії, доповнення основного матеріалу короткими пізнавальними відео з мережі YouTube, використання пошукових можливостей Штучного Інтелекту для створення чернетки великого дослідження, генерування ілюстраційних матеріалів.

5.3. Інклюзивні методи навчання:

1. Методи формування свідомості: бесіда, диспут, лекція, приклад, пояснення, переконання.

2. Метод організації діяльності та формування суспільної поведінки особистості: вправи, привчання, виховні ситуації, приклад.

3. Методи мотивації та стимулювання: вимога, громадська думка. Вважаємо, що неприпустимо застосовувати в інклюзивному вихованні методи емоційного стимулювання – змагання, заохочення, переконання.

4. Метод самовиховання: самопізнання, самооцінювання, саморегуляція.

5. Методи соціально-психологічної допомоги: психологічне консультування, аутотренінг, стимуляційні ігри.

6. Спеціальні методи: патронат, супровід, тренінг, медіація.

7. Спеціальні методи педагогічної корекції, які варто використовувати для цілеспрямованого виправлення поведінки або інших порушень, викликаних спільною причиною. До спеціальних методів корекційної роботи належать: суб'єктивно-прагматичний метод, метод заміщення, метод «вибуху», метод природних наслідків і трудовий метод.

Методика навчання (як система) – організований набір методів, прийомів, засобів і форм навчання, який використовується для досягнення освітніх цілей.

Методика є структурованим застосуванням методів – організоване використання різних методів і прийомів, яке обумовлено специфікою освітнього процесу або діяльності. Вона описує як саме, в якій послідовності і в яких умовах застосовуються певні методи для досягнення результату.

- Методика навчання може включати в себе різні методи, стратегії, підходи, засоби навчання (аудіовізуальні матеріали, інтернет-ресурси, дидактичні ігри тощо) і системи організації роботи (до прикладу: поетапне вивчення лексики, розвиток навичок письмового та усного мовлення).
- Методика викладання навчальної дисципліни — вибір викладачем та застосування методів для ефективного засвоєння матеріалу здобувачами освіти.

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями здоров'я має важливі відмінності, які враховують індивідуальні потреби кожного типу порушень і передбачає модифікацію форм роботи та типів завдань для таких здобувачів освіти.

Кожен тип інвалідності має свої специфічні потреби, і тому підхід до навчання має бути адаптованим, щоб забезпечити максимальну ефективність для здобувачів освіти. Враховуючи різні види порушень (порушення слуху, зору, рухової активності, когнітивні порушення тощо), методика вивчення буде різною. Використання адаптованих технологій, інклюзивних методів та індивідуальних підходів дозволяє забезпечити ефективне навчання для всіх здобувачів освіти, незалежно від типу інвалідності.

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями слуху

Для здобувачів освіти з порушеннями слуху основним викликом є відсутність або обмеження слухового сприйняття, що може ускладнити процес вивчення мови через усне спілкування та аудіоматеріали. Адаптованими методиками є:

Жестова мова: Якщо здобувач освіти має порушення слуху та використовує жестову мову як основний засіб комунікації, то вивчення дисципліни проводиться через переклад на жестову мову (із залученням відповідного спеціаліста чи фрагментів відео із дублюючим перекладом на жестову мову), зокрема для усного компоненту. Програми з навчання для таких здобувачів освіти можуть включати використання перекладачів жестової мови під час лекцій.

Субтитри: Всі відеоматеріали, які використовуються на заняттях (фільми, навчальні відео), мають субтитри, що дозволяє здобувачам освіти з порушеннями слуху ознайомлюватися з мовними структурами та словником.

Адаптовані навчальні матеріали: Використання візуальних методів, таких як ілюстрації, діаграми, картки з лексикою, допомагає краще засвоювати матеріал. Також створюються текстові файли або аудіо матеріали з субтитрами для покращення розуміння контексту.

Практика усного мовлення через письмове спілкування: Оскільки здобувачі освіти не чують мовлення, замість усної практики для такої категорії здобувачів освіти фокусується увага на письмових завданнях, інтерактивних тестах і вправах, що включають роботу з текстами (письмові відповіді, розпізнавання лексики та граматики через текст).

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями зору

У здобувачів освіти з порушеннями зору основною проблемою є труднощі з візуальним сприйняттям інформації, тому методика навчання адаптована до аудіо- та тактильних матеріалів.

Технології для читання з екрану: Використання програм для читання з екрану, таких як JAWS або NVDA, дозволяє здобувачам освіти з порушеннями зору слухати текстовий матеріал. Це забезпечує доступ до електронних підручників, презентацій та інших навчальних ресурсів.

Адаптація навчальних матеріалів: Усі текстові матеріали надаються у форматі для читання з екрану або у шрифті Брайля. Це дає можливість здобувачам освіти не тільки читати, але й активно працювати з навчальними матеріалами.

Озвучення текстів: Використання спеціальних додатків для озвучування текстів або аудіокниг допомагає здобувачам освіти вивчати нові слова та фрази на слух, а також слухати приклади правильного вимовляння.

Аудіовізуальні завдання: Для таких здобувачів освіти використовуються аудіовправи, зокрема з вимови та слухової практики. Це дозволяє розвивати навички аудіювання та вимови, хоча й без візуального сприйняття.

Інтерактивні вправи на слух: Заняття включають завдання, орієнтовані на слухове сприйняття мови (завдання на розпізнавання вимови, на відмінності в інтонації, акценті тощо).

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями опорно-рухового апарату

Здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату, як правило, мають фізичні обмеження, які можуть вплинути на їхню здатність використовувати традиційні навчальні засоби, але їхні когнітивні та мовні навички, як правило, не порушені. З цією метою освітній процес відповідно адаптований для зручності та доступності.

Онлайн-навчання та доступ до цифрових матеріалів: Онлайн платформи дозволяють здобувачам освіти з порушеннями опорно-рухового апарату навчатися без необхідності фізичного перебування в аудиторії, а також допомагають уникнути труднощів із переміщенням.

Інтерфейси з підтримкою доступу: Використання програмного забезпечення та навчальних платформ, що підтримують голосові команди або дають можливість здійснювати навчання за допомогою спеціальних пристроїв для вводу (як-от пристрої для управління комп'ютером через рухи очей чи голови).

Адаптація завдань для письмових відповідей: Враховуючи фізичні обмеження, здобувачі освіти можуть використовувати голосові помічники для виконання завдань або адаптовані клавіатури та інші технології для зручного введення тексту. Також враховується обсяг письмових завдань та швидкість проходження онлайн тестів, написання підсумкових робіт.

Методика навчання для здобувачів освіти з когнітивними порушеннями

Когнітивні порушення можуть включати труднощі з пам'яттю, увагою, сприйняттям інформації. Здобувачі освіти з такими порушеннями потребують адаптованих методик навчання, щоб забезпечити доступність матеріалу та поступове засвоєння нової інформації.

Розбиття матеріалу на малі блоки: Заняття структуруються (матеріал поділяється на малі частини), що дозволяє легше засвоювати інформацію та допомагає зберігати увагу на кожному етапі навчання.

Часті повторення та практичні вправи: Регулярне повторення пройденого матеріалу, використовуючи ігрові методи чи інші інтерактивні вправи.

Візуальні допоміжні засоби: Використання карток із лексикою, діаграм, малюнків допомагає здобувачам освіти з когнітивними порушеннями краще засвоювати мову.

Мультисенсорні підходи: Для здобувачів освіти з когнітивними порушеннями використовуються різні сенсорні канали (слух, зір, дотик), щоб стимулювати запам'ятовування та розуміння.

Методика навчання для здобувачів освіти із психічними порушеннями

Психічні порушення можуть включати депресії, тривожні розлади, посттравматичний стресовий синдром тощо, які можуть негативно впливати на здатність до концентрації, мотивацію та емоційний стан під час навчання.

Індивідуальний підхід: здобувачі освіти з психічними порушеннями потребують більш гнучкого підходу, наприклад, менших навантажень, частих перерв або персоналізованих уроків.

Підтримка в навчанні через терапевтичні методи: Залучення психологів або консультантів до освітнього процесу допомагає здобувачам освіти подолати емоційні труднощі.

Створення безпечного та підтримуючого середовища: Створення атмосфери довіри та підтримки, де здобувач освіти може вільно звернутися за допомогою або адаптувати темп навчання до своїх потреб.

6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Навчальна дисципліна оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Вона складається із двох змістових модулів.

Результати навчальної діяльності здобувачів освіти оцінюються за 100-бальною шкалою в кожному семестрі окремо.

За результатами поточного, модульного та семестрового контролів виставляється підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою, національною шкалою та шкалою ECTS.

Модульний контроль: кількість балів, які необхідні для отримання відповідної оцінки за кожен змістовий модуль упродовж семестру.

Семестровий (підсумковий) контроль: виставлення семестрової оцінки здобувачам освіти, які опрацювали теоретичні теми, практично засвоїли їх і мають позитивні результати, набрали необхідну кількість балів.

Загальні критерії оцінювання успішності здобувачів освіти, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано в таблиці нижче.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу здобувача освіти на семінарських, практичних, лабораторних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань.

Реферативні дослідження та есе, які виконує здобувач освіти за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на семінарських заняттях.

Модульний контроль знань здобувачів освіти здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної

роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти

Оцінка	Критерії оцінювання
<i>«відмінно»</i>	Ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності в розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь.
<i>«добре»</i>	Ставиться за вияв здобувачем освіти повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань. Але у відповіді здобувача освіти наявні незначні помилки.
<i>«задовільно»</i>	Ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхневу обізнаність із основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою. Можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але здобувач освіти спроможний усунути їх із допомогою викладача.
<i>«незадовільно»</i>	Виставляється здобувачу освіти, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхнева, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться здобувачеві освіти, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення закладу освіти без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

Загальна оцінка з дисципліни: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
		екзамен	залік		
90-100	<i>відмінно</i>	5	<i>зараховано</i>	A	<i>відмінно</i>
82-89	<i>добре</i>	4		B	<i>добре (дуже добре)</i>
75-81	<i>добре</i>	4		C	<i>добре</i>

64-74	<i>задовільно</i>	3	<i>не зараховано</i>	D	<i>задовільно</i>
60-63	<i>задовільно</i>	3		E	<i>задовільно (достатньо)</i>
35-59	<i>незадовільно</i>	2		FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>
1-34	<i>незадовільно</i>	2		F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

6.2. Система оцінювання роботи здобувачів освіти упродовж семестру

Вид діяльності здобувача освіти	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
I. Обов'язкові					
1.1. Відвідування лекцій	1		1		1
1.2. Відвідування семінарських і практичних занять	1		1		1
1.3. Робота на семінарському і практичному занятті	10		5		5
1.4. Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10				
1.5. Виконання завдань для самостійної роботи	20		10		10
1.6. Виконання модульної роботи	20		10		10
1.7. Виконання індивідуальних завдань (ІНДЗ)	1		1		1
Разом					
Максимальна кількість балів за обов'язкові види роботи: 60					
II. Вибіркові					
Виконання завдань для самостійного опрацювання					
2.1. Складання ситуаційних завдань із різних тем курсу	5		2		2
2.2. Огляд літератури з конкретної тематики	5		2		2
2.3. Складання ділової гри з конкретним прикладним матеріалом з будь-якої теми курсу	5				
2.4. Підготовка наукової статті з будь-якої теми курсу	20		10		10
2.5. Участь у науковій студентській конференції	10		5		5
2.6. Дослідження українського чи закордонного досвіду	5		2		2
Разом					
Максимальна кількість балів за вибіркові види роботи: 40					
Всього балів за теоретичний і практичний курс: 100					

7. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Філософія права як наука
2. Філософія права та правова доктрина, як напрям наукових досліджень
3. Предмет філософії права
4. Поняття правової доктрини
5. Методологія філософії права
6. Проблема співвідношення філософії та теорії права
7. Функції філософії права
8. Основні етапи розвитку філософії права.
9. Філософсько-правові вчення Стародавньої Індії та Китаю
10. Філософсько-правові вчення у стародавніх країнах близького Сходу
11. Філософсько-правові вчення Арабського Світу
12. Філософсько-правові вчення Середньовічної Європи
13. Філософсько-правові вчення Епохи Гуманізму
14. Філософсько-правові вчення Епохи Просвітництва
15. Філософія права у класичній німецькій філософії
16. Філософсько-правові школи XIX століття
17. Розвиток філософсько-правової думки у XX столітті
18. Правова доктрина в історії філософії та права
19. Сучасні тенденції розвитку філософії права
20. Сучасна трансформація позитивізму
21. Концепції відродженого природного права XX століття
22. Сучасні концепції природного права інтерсуб'єктивного напрямку
23. Проблема інтеграції правового знання
24. Структура філософії права
25. Онтологічний вимір права
26. Особливості і завдання філософської онтології
27. Зміст правової онтології, її місце в системі філософії права
28. Право як феномен культури
29. Буття соціуму і буття права. Часове та просторове буття права
30. Правова реальність як форма здійснення ідеї права
31. Ідея права, норма права та правове життя як рівні правової реальності
32. Свобода, справедливість, рівність як основні характеристики змісту ідеї права
33. Форми буття права. Право як: закон, припис, норма.
34. Співвідношення права і закону як проблема правової онтології.
35. Позитивне і природне право.
36. Свобода особистості важлива умова існування права. Право та мораль
37. Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем
38. Особливості предметного поля правової гносеології: аналіз різних підходів щодо вирішення проблеми
39. Основні проблеми правової гносеології. Специфіка права як об'єкта теоретичного дослідження.

40. Рівні гносеології права: загальноправовий, міжнародний, галузевий.
41. Парадигма як основа правової теорії. Парадигма права у класичній філософії права.
42. Перегляд філософсько-методологічної парадигми у сучасному праворозумінні.
43. Аксиологія права
44. Цінність як центральне поняття філософської аксіології. Суб'єктивна сторона і об'єктивний характер цінності.
45. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права.
46. Загальнолюдські цінності як цілі права.
47. Система цінностей та їх відображення у праві.
48. Людське життя як цінність. Діалектика життя окремої людини та існування суспільства загалом.
49. Потреба людини у гідному житті. Аксиологічний аспект гідності.
50. Власність як похідна прагнення до життя. Прагнення людини до власності як прояв її тілесної природи.
51. Свобода як цінність, що впливає з гідності. Основні концепції свободи та їх соціальне підґрунтя
52. Справедливість і рівність як категорії правової аксіології. Структура справедливості
53. Правовий ідеал. Класифікація цінностей у політико-правовій галузі.
54. Ідеальна правова докрина: утопія чи атрактор?
55. Поняття правової антропології, її місце в системі філософії права.
56. Вплив філософської антропології на розвиток правової думки. Основні питання правової антропології.
57. Природа людини і право. Людиномірність права.
58. Поняття особистості. Філософія про відносини між особистістю і суспільством.
59. Відособлення особистості від суспільства в процесі його розвитку як першоджерела права.
60. Концепція множинності сутності людини та її наслідки.
61. Гуманізм як принцип права.
62. Філософія прав людини
63. Право як екзистенція
64. Герменевтика права
65. Філософія правосуддя
66. Феноменологія права
67. Соціологія права
68. Філософія влади
69. Антиномії філософії влади
70. Релігійна філософія права
71. Філософія юридичного позитивізму
72. Філософія природного права
73. Філософія злочину

74. Філософія покарання
 75. Системність формування та функціонування правової доктрини

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ НА ІСПИТИ

Поточне тестування та самостійна робота									Тести/ ІНДЗ	Разом	Підсумковий тест (іспит)	Сума
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2								
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	15	не більше 60	не більше 40	не більше 100
5	5	5	5	5	5	5	5	5				

T1, T2 ... T9 – теми змістових модулів.

БІЛЕТИ ДО ЕКЗАМЕНУ (за формою)

Форма

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» КАФЕДРА/ЦИКЛОВА КОМІСІЯ _____	
Освітній/освітньо-професійний ступінь: _____ Усі спеціальності/спеціальність _____ Семестр: осінній/весняний (підкреслити) Навчальна дисципліна: _____	
ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № _____	
1.	_____
2.	_____
3.	_____
Затверджено на засіданні кафедри/циклової комісії _____ Протокол №__ від «__» _____ 20__ року. Завідувач кафедри/голова циклової комісії _____ <div style="display: flex; justify-content: space-between;"> (підпис) (ППП) </div> Екзаменатор _____ <div style="display: flex; justify-content: space-between;"> (підпис) (посада, ППП) </div>	

**Оцінка за іспит:
шкала оцінювання національна та ECTS**

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
36 – 40 та більше	<i>відмінно</i>	5	A	<i>відмінно</i>
30 – 35	<i>добре</i>	4	B, C	<i>добре</i>
24 – 29	<i>задовільно</i>	3	D, E	<i>задовільно</i>
14 – 23	<i>незадовільно</i>	2	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>
1 – 13		2	F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Опорний конспект лекцій та допоміжні матеріали до кожної теми на платформі Moodle.
2. Можливість написати та обговорити ІНДЗ з відповідним переліком тем для рефератів.

8.1. Навчально-методичні аудіо- і відеоматеріали, у т.ч. для здобувачів освіти з інвалідністю

1. Канал «Dare to know!». Серія «Philosophy of Law». URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL41KwTsUTPvoSw1gn1i7TZoS-zsusHGNF>
2. Philosophy of Law (with Andrei Marmor) | Philosophy of Law #1. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7tfVgXOmHys&list=PL41KwTsUTPvoSw1gn1i7TZoS-zsusHGNF&index=2&t=1147s>
3. Objectivity and the Rule of Law (with Matthew H. Kramer) | Philosophy of Law #2. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yqPBoHMMVV8A&list=PL41KwTsUTPvoSw1gn1i7TZoS-zsusHGNF&index=4>
4. Lon Fuller & The Morality of Law (with Colleen Murphy) | Philosophy of Law #3. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NdzIAelRlxU&list=PL41KwTsUTPvoSw1gn1i7TZoS-zsusHGNF&index=5>

5. Introduction to Natural Law Theory (with Brian Bix) | Philosophy of Law #4.
URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=PXaVauga9GQ&list=PL41KwTsUTPvoSw1gn1i7TZoS-zsusHGnf&index=6>

8.2. Глосарій (термінологічний словник)

Абсолют – вічна, незмінна, нескінченна духовна першооснова світу
Абстрактне – неповне, однобічне знання, ступінь пізнання об'єкта
Абстракція – виділення в мисленні окремих властивостей або відношень предмета як самостійних і відносно цілісних
Авторитарний – той, що ґрунтується на незаперечному підкоренні влади; той, що прагне утвердити свою владу, авторитет, вплив
Агностицизм – у теорії пізнання позиція, згідно з якою частково або повністю заперечується можливість раціонального пізнання
Адекватний – відповідний, тотожний
Аксіологія – один із розділів філософії, що
Акциденція – випадкова, тимчасова, неістотна властивість предмета
Альтернатива – необхідність вибору між двома чи кількома можливостями, що виключають одна одну, при вирішенні якогось питання
Аморалізм – моральний принцип, за яким виправдовується зневажливе ставлення до моральних вартостей та норм співжиття
Аналіз – процес розчленування цілого на його складові частини, елементи
Аналогія – форма умовиводу, коли на підставі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їхню подібність за іншими ознаками
Анархізм – суспільно-політичне вчення, що заперечує будь-яку державну владу; невизнання авторитету, дисципліни, порядку
Анахронізм – помилкове віднесення подій чи явищ однієї епохи до іншої; застаріле, таке, що не відповідає умовам сучасності, явище, поняття, думка
Анімізм – віра в існування духів і душ; одухотворення явищ і сил природи
Анотація – короткий виклад змісту книги, статті тощо, часто з критичною їх оцінкою
Антагонізм – непримиренні притиріччя, що супроводжуються найгострішою боротьбою
Антиномія – поєднання двох взаємовиключних суджень, кожне з яких відзначається логічною доказовістю
Античний – давньогрецький або давньоримський (культура, мистецтво, суспільний лад тощо)
Антологія – збірник вибраних творів різних авторів якогось одного жанру

Антропогенез – процес виділення людини з природного стану під впливом суспільного життя, діяльності й пізнання

Антропология – наука, що вивчає походження людини й еволюцію фізичної організації людини та її рас

Антропоморфізм – наділення тварин, рослин і явищ неживої природи людськими властивостями; властиве багатьом релігіям уявлення про божество в людській подобі

Апокрифи – книги релігійного змісту, що не збігались з офіційним віровченням, оголошувалися церквою неправдивими, заборонялися і зберігалися таємно

Апологетика – розділ християнської теології, завданням якої є обґрунтування і захист християнського віровчення

Апорія – в логіці суперечність у міркуваннях, що з погляду логічних законів здається нездоланною; парадокс

Апостеріорі – в теорії пізнання знання, що набувається через досвід

Апріорі – в теорії пізнання знання, що наявні в свідомості й пердують досвіду

Аргумент – підстава, доказ, що наводяться для обґрунтування істинності думки

Аскетизм – моральний принцип, за яким людина шляхом самозречення й відмови від земних благ прагне досягти релігійного чи морального ідеалу

Атман – у давньоіндійській філософії світова душа як основа всіх речей

Атрибут – необхідна, істотна, невід'ємна властивість предмета чи явища, напр., рух – А. матерії

Афоризм – думка, висловлена коротко, стисло, влучно, що стала самостійним виразом

Банальний – буденний, давно відомий, заяложений

Біогенез – одна з теорій виникнення життя на Землі, згідно з якою зародки живих істот були занесені на Землю з інших небесних тіл (теорія панспермії)

Біосфера – єдність земної кори, гідросфери та атмосфери, населених живими організмами

Біхевіоризм – напрям у психології, який визнає своїм предметом не свідомість людей, а їх поведінку як реакцію на зовнішні подразнення

Бог – у релігії надприродна істота як творець і прамислитель; об'єкт релігійної віри і поклоніння

Богослов'я – теорія релігії, система знань, спрямована на теоретичне обґрунтування, тлумачення та виправдання релігійних вчень та догматів

Брахман – в індійській філософії – безособовий божественний абсолют, який лежить в основі всіх речей; жрець, представник вищої касты в Індії

Буддизм – одна з трьох світових релігій, виникла у середині першого тисячоліття до н. е. в Індії; пов'язаний з ученням Будди про рівність всіх людей у стражданні

Буття – категорія філософії, в якій відображено спільну всім речам властивість бути; існування, що передує всім можливим його формам

Веди – найдавніші пам'ятки індійської літератури, священні тексти брахманізму

Верифікація – спосіб встановлення істини шляхом відповідності чи невідповідності відчуттям

Видимість – у філософії неадекватне, спотворене відображення предметів і процесів через їх недостатнє вираження

Відносна істина – неповні, неточні, приблизні знання про об'єкт

Відродження – соціальний та духовний рух у Європі XIV – XVI ст., спрямований на відродження античної культури, проти культури середньовіччя

Відчуження – перетворення сутнісних ознак і якостей речі, предмету культури, людини, соціальної інституції в самостійне і протилежне їм утворення

Відчуття – психічний процес, результатом якого є відображення окремих властивостей предметів і явищ безпосередньо за допомогою органів чуття

Волюнтаризм – напрям філософії, що визнає волю першоосною і творцем всього існуючого; здійснення влади й управління суб'єктивно-вольовими методами

Воля – здатність людини підкорювати свої бажання, пристрасті й діяльність свідомо визначеній меті

Всесвіт – весь навколишній світ, нескінченний у просторі і часі, різноманітний у формах і проявах

Вульгарний матеріалізм – різновид матеріалізму, що ототожнює психічні процеси з фізіологічними, а свідомість тлумачить як різновид матерії

Галактика – космічна система, що включає в себе понад 100 млрд. Зірок, а також газо-пилкові туманності, пов'язані між собою силою всесвітнього тяжіння

Гармонія – впорядкованість та узгодженість зв'язків між складовими елементами і частинами і цілим

Гедонізм – філософсько-етичне вчення, згідно з яким найвищим благом і метою життя людини є насолода

Генезис – поняття, що відображає виникнення, походження і закономірний розвиток явищ

Географічне середовище – природні умови, що становлять основу існування і розвитку суспільства

Герменевтика – один із напрямів філософії, основним методом якого є витлумачення текстів

Гештальтпсихологія – напрям у психології, який первинними і визначальними елементами психіки вважає «гештальти» – суб'єктивні психічні структури

Гінаяна – один із двох основних напрямів буддизму

Гіпотеза – науково обґрунтоване припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, вимагає перевірки досвідом або підтвердження фактами для того, щоб стати достовірною науковою теорією

Глобальний – такий, що поширюється на всю земну кулю; всесвітній; всебічний, повний; загальний, універсальний

Гносеологія – теорія пізнання

Гомогенний – однорідний за складом

Гуманізм – система поглядів, згідно з якими вищою цінністю проголошується людина та її право на свободу, щастя й розвиток і прояв своїх здібностей; ідейний напрям культури епохи Відродження

Гуманістична етика – напрям у філософії моралі, що пов'язаний з визнанням моральної природи людини, моральної самоцінності кожного індивіда

Гуманітарний – такий, що стосується людського суспільства, людини, її культури

Гуманітарні науки – суспільні науки (філософія, історія, психологія, філологія, мистецтвознавство, право тощо), що досліджують проблеми розвитку людського суспільства

Дао – одне з найважливіших понять китайської філософії, центральне поняття даосизму; означає невидимий всюдисущий закон природи, людського суспільства, поведінки і мислення окремого індивіда, невіддільний від матеріального світу і такий, що ним керує. Дао – закономірний шлях виникнення, розвитку і зникнення всіх речей і одночасно матеріальна праоснова їх існування

Даосизм – один із напрямів давньокитайської філософії, що ґрунтується на визнанні дао

Дедукція – логічний метод, за яким на основі загального істинного твердження виводиться нове істинне твердження, що стосується окремих предметів та їх сукупностей

Деїзм – релігійно-філософське вчення, згідно з яким Бог виступає першопричиною і першопочтовком світу, але не втручається в розвиток природи і суспільства

Деміург – у давньогрецькій ідеалістичній філософії (Платон) – божество як творець світу; творча сила, творець

Дескрипція – у природних і формалізованих мовах словосполучення і конструкції, що являють собою додаткове означення власних і загальних імен

Детермінізм – визнання загальної об'єктивної закономірності й причинової зумовленості всіх явищ природи і суспільства

Дефініція – логічне визначення змісту певного поняття

Джайнізм – релігія, в основі якої лежить культ Джіни – боголюдини; поширена у Шрі Ланка та Індії

Дискретний – роздільний, перервний, протиставляється неперервному

Дискурс – аналіз, здійснений опосередковано, шляхом логічних міркувань, роздумів

Діалектика – наука про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, внутрішнім джерелом яких є єдність і боротьба протилежностей; складність і багатоманітність форм, суперечливість розвитку

Діалектичний метод – філософський метод, який полягає у визнанні загального зв'язку і розвитку явищ, джерелом яких є суперечності

Дійсність – все те, що має реалію, наявне буття

Догма – положення, що приймається на віру як незаперечна, вічна істина для всіх часів та історичних епох

Догмат – в теології положення релігійного віровчення, що затверджені вищою церковною інстанцією і визнаються як вищі, абсолютні й незаперечні істини

Догматизм – мислення застиглими, незмінними формулами, що спирається на догми

Доктрина – наукова або філософська теорія, політична система; керівний теоретичний чи політичний принцип

Доцільність – характеристика способу діяльності, що здійснюється у відповідності з визначеною метою (ціллю)

Дуалізм – принцип світоглядно-філософського пояснення сутності світу, що визнає два незалежних начала в його основі – дух і матерію, ідеальне і матеріальне

Дух – нетілесне начало; здатність людини або групи людей до діяльності на основі свідомості та волі

Душа – синонім терміна психіка; сукупність психічних і моральних якостей людини

Евдемонізм – поняття, що ним визначається моральний принцип, за яким людина прагне до щастя

Еволюціонізм – учення, згідно з яким природа розвивається без різних якісних змін, поступово й неперервно

Еволюція – одна з форм руху, розвитку у природі й суспільстві – безперервна, поступова кількісна зміна, на відміну від революції – докорінної зміни, переходу одного з якісного стану в інший

Евристика – наука про творче мислення людини, психічні процеси розв'язання яких-небудь завдань

Езотеричний – той, що містить глибинний, внутрішній, таємний, прихований смисл

Ейдос – у давньогрецькій філософії вид, образ і прообраз речі; ідея

Екзистенціалізм – філософський напрям, за яким реальним є лише існування людини та її переживання, внутрішнє буття

Екзистенція – основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, як ірраціональне, нтповторне, непізнаване

Екзогенний – зумовлений зовнішніми причинами

Екзотеричний – загальнодоступний, призначений для публічного викладу

Еклектика – механічне поєднання різнорідних, часто протилежних принципів, поглядів, теорій, стилів; еклектик довільно вибирає з різних систем ті несумісні положення, які йому хотілося б зберегти або обґрунтувати

Експеримент – науковий дослід, спостереження за досліджуваним явищем у штучно встановлених умовах

Елімінація – у процесі логічної операції – виключення, усунення певних даних, ознак, властивостей

Еманация – у філософії та теології поняття, що позначає витікання, випромінювання всієї різноманітності світу з єдиного, вищого начала (Бога)

Емпіризм – напрям у теорії пізнання, що надає перевагу чуттєвому досвіду перед теоретичними дослідженнями та узагальненнями

Ендогенний – внутрішнього походження, викликаний внутрішніми причинами

Енцикліка – письмове звернення папи римського до всіх католиків або до віруючих якоїсь однієї країни з релігійними або політичними настановами

Епікуреїзм – моральне вчення, що виходить із етичних ідей давньогрецького філософа Епікура, за яким найвищі моральні чесноти досягаються у стані блаженства

Епістемологія – те саме, що і теорія пізнання

Еристика – мистецтво вести спір, полеміку

Естетика – філософська наука про закономірності художнього освоєння дійсності, про природу мистецтва та його соціальну роль

Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, через яку здійснюється художнє освоєння дійсності, відображаються і виражаються естетичні почуття, оцінки, смаки тощо

Есхатологія – релігійне вчення про кінцеву долю світу і людства

Етатизм – політика активного втручання держави в соціально-економічну та політичну сфери життя суспільства

Етика – наука про суть, походження і розвиток моралі; сукупність принципів і норм поведінки, узвичаєних у певному суспільному середовищі або професійній групі

Етимологія – розділ мовознавства, що вивчає походження слів

Етногенез – походження народу

Ефір – гадане середовище, яке нібито заповнювало проміжки між частинками і весь світовий простір; повітряний простір, у якому поширюються радіохвилі; органічна сполука – безбарвна летка рідина з характерним різким запахом

Євангеліє – (букв. «добра новина») ранньохристиянські книги, що оповідають про земне життя засновника християнства Ісуса Христа; Євангелія від Марка, Матфія, Луки та Іоанна – частина Біблії

Євгеніка – напрям у генетиці, завданням якого є покращення спадкових якостей майбутніх поколінь

Єзуїти – члени католицького чернечого ордену, які не гребували ніякими засобами для досягнення своєї мети; перен. підступні, лицемірні люди

Єпископ – вищий духовний сан у християнській церкві

Єресі – релігійні вчення, що заперечують догмати пануючої церкви

Життя – сутнісна ознака процесів органічного світу та людського існування, що пов'язана зі здатністю до цілеспрямованого відтворення й саморегуляції

Загальне – всеохопна категорія для означення визначеної множини предметів, явищ і процесів, що принципово тотожні в своїй основі

Закон – філософська категорія для позначення істотного, сталого, повторюваного, спільного для звязків між предметами і явищами

Засновок – у логіці – судження, що є частиною умовиводу і підставою висновку

Звичайі – стереотипи поведінки, яких дотримуються групи людей, які зберігаються впродовж тривалих історичних періодів

Звичка – вироблений і закріплений у житті людини спосіб поведінки з вираженими внутрішніми спонукальними мотивами до дії

Зло – поняття етики, яким позначається морально-негативне в суспільних явищах, вчинках і мотивах діяльності людини

Зміст – внутрішній звязок елементів і процесів організованої певним чином системи матеріальних і духовних явищ

Знання – форма засвоєння результатів пізнання, для якої характерне визнання їх істинності

Зовнішнє – категорія, що відображає зовнішні ознаки об'єкта, які виявляються в безпосередньому спогляданні на емпіричному рівні пізнання

Ідеал – вища досконалість, взірець, мета, до яких у своїй діяльності прагне людина чи соціальна група

Ідеалізація – наділення когось або чогось властивостями, які відповідають ідеалові; логічна модель теоретичного об'єкта

Ідеалізм – філософський напрям, який на протигагу матеріалізму вважає ідею, свідомість, дух первинними, а природу, буття, матерію їх похідними

Ідентифікація – уподібнення, встановлення тотожності об'єктів за певними ознаками

Ідентичність – подібність, рівнозначність, тотожність предметів, явищ і понять

Ідеологія – система поглядів та ідей, у яких усвідомлюються та оцінюються проблеми суспільного життя, а також цілі соціальної діяльності

Ідея – поняття, уявлення, що відбиває у свідомості людини дійсність і виражає водночас її ставлення до навколишнього світу

Ілюзія – омана, хибне, спотворене відображення дійсності й побудовані на цьому нездійсненні мрії та бажання

Іманентний – внутрішньо притаманний предметам і явищам; той, що впливає з їхньої природи

Імператив – наказ, веління, настіна вимога

Імпліцитно – приховано, неявно

Інваріантність – незмінність величин, співвідношень, властивостей при зміні умов, що повязані з ними

Індивід – конкретний представник людського роду

Індивідуалізація – виділення однієї особи або особини за їхніми характерними властивостями

Індивідуалізм – ознака світогляду і життєва позиція, згідно з якими індивід протистоїть іншим людям і суспільству

Індивідуальний – особистий, властивий лише даному індивідууму; розрахований на одну особу; поширений на кожного зокрема; одноосібний

Індивідуальна психологія – напрям у психоаналізі, що прагне звільнити людину від детермінації соціальних та біологічних чинників

Індивідуум – окрема людина, особа

Індуїзм – сукупність релігійних вірувань, релігійно-соціальні організації в Індії, світоглядними засадами яких є стародавні індійські священні тексти

Індукція – логічна операція, форма умовиводу, в якому на основі знання про окреме робиться висновок про загальне

Інквізиція – судово-поліційна організація у католицькій церкві, заснована у XIII ст. для боротьби з еретиками, надзвичайно жорстока

Інстинкт – сукупність поведінкових актів організму, спрямованих на збереження життєвих функцій будь-якої істоти і виду в цілому; чуття, несвідоме спонукання до чого-небудь

Інструменталізм – філософське вчення, згідно з яким свідомість визнається одним зі знарядь пристосування організму до середовища

Інтеграція – об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; процес зближення чого-небудь

Інтелект – розум, здатність до мислення, особливо до вищих його форм

Інтелігібельний – той, що осягається за допомогою розуму, мислення

Іntenція – іманентна суб'єктові спрямованість свідомості, волі, почуттів на об'єкти

Інтерес – спрямованість особистості на матеріальні та духовні цінності з метою їх створення та використання

Інтеріоризація – перетворення, згортання зовнішньої схеми дій у внутрішній, суб'єктивний план людини

Інтерпретація – тлумачення, пояснення, розкриття смислу чого-небудь

Інтерсуб'єктивність – поняття для позначення феноменів, загальнозначущих для багатьох суб'єктів

Інтроєкція – у психології включення індивідом у свій внутрішній світ змісту психіки інших індивідів

Інтроспекція – спостереження за власними психічними явищами і станом

Інтуїтивізм – філософський принцип, згідно з яким інтуїція виступає як єдино вірогідний вид і спосіб пізнання

Інтуїція – здогад, проникливість, які ґрунтуються на попередньому досвіді; у філософії – безпосереднє осягнення істини без наукового досвіду й логічних умовиводів

Ірраціоналізм – філософське вчення, згідно з яким розумові як основному виду пізнання протиставляються інстинкт, віра, інтуїція

Ірреальне – нереальне, те, що існує в уяві, мисленні, а не в дійсності

Іслам – релігія, заснована, за арабськими переказами, пророком Мухаммедом у 7 ст.; вчення ісламу викладене у Корані

Істина – адекватне відтворення в пізнанні об'єктивної дійсності, відповідність пізнавальних образів об'єктові; твердження, що відповідає уявленню про належне

Історизм – принцип наукового пізнання, згідно з яким процеси дійсності розглядаються в їхньому закономірному історичному розвитку

Історичний матеріалізм – складова частина філософії марксизму, що вивчає загальні закони розвитку суспільства

Йоги – послідовники давньоіндійського релігійно-філософського вчення про самопізнання, що досягається методами фізичного і морального тренування

Казуальний – випадковий, той, що не підлягає узагальненню

Кальвінізм – протестантська релігійна течія, заснована Ж. Кальвіном

Канон – основне положення, правило, норма; догмат, церковне правило

Кантіанство – сукупність шкіл та напрямів, що склалися на основі філософії І. Канта

Капіталізм – суспільний лад, основою якого є всеохопне товарне виробництво і самозростання капіталу

Карма – у релігійно-філософських системах Індії – закон відплати, за яким характер наступного існування людини (перевтілення після смерті) визначається її моральною поведінкою

Картезіанство – вчення французького філософа і математика Р. Декарта

Каста – в Індії та у деяких країнах Сходу – замкнена суспільна група людей, об'єднаних певним родом занять, звичаями та законами; перен. станове або інше залежне суспільне угруповання, що зберігає свої привілеї та відокремленість

Категоричний імператив – категорія філософії І. Канта, що позначає належну поведінку людини, відповідно до свободи волі й загальних вимог

Категорія – універсальна форма мислення, в якій відображено загальні закони, властивості й відношення природних і духовних явищ

Катехизис – короткий виклад основ християнського віровчення у формі запитань і відповідей

Католицизм – один з основних напрямів у християнстві, в якому верховна церковна влада над усіма католиками належить папі Римському

Каузальність – принцип пізнання і пояснення, згідно з яким усі явища і процеси розглядаються з позицій визнання причиново-наслідкових зв'язків

Квієтизм – релігійно-етичне вчення, що полягає у проповіді містично-споглядального, пасивного ставлення до дійсності

Квінтесенція – найголовніше, найбільш суттєве

Класицизм – напрям у літературі та мистецтві 17 – першої третини 19 ст., пов'язаний зі зверненням до античних зразків і з системою суворих естетичних канонів

Клерикалізм – релігійно-політичний напрям, метою якого є активна участь церкви в суспільно-політичному житті держави

Компіляція – несамотійна літературна чи наукова робота, побудована на використанні опублікованих творів, праць різних авторів

Конвенціоналізм – філософська концепція, згідно з якою наукові теорії й поняття є наслідком угоди між ученими

Конвергенція – сходження, зближення

Конгеніальний – близький за духом, способом мислення, обдаруванням

Конкретний – реальний, точний, предметно визначений

Консерватизм – прихильність до всього старого, до віджилих традицій і порядків; ворожість до нового, передового в політичному житті, в науці, літературі тощо

Константа – постійна, незмінна величина

Конструктивізм – естетичний напрям, що в архітектурі, образотворчому мистецтві та дизайні стоїть на позиціях раціональної доцільності, економності, зручності

Контекст – уривок письмової або усної мови (тексту) із закінченою думкою із закінченою думкою, який точно визначає смисл окремого слова або фрази, що входять до нього

Контрреформація – церковно-політичний рух у Європі 16 – 17 ст., спрямований проти Реформації

Конфлікт – крайнє загострення суперечностей, що призводить до ускладнень або гострої боротьби

Конформізм – пристосуванство, пасивне сприйняття існуючого стану справ, панівних думок тощо

Конфуціанство – філософсько-етичне вчення давньокитайського мислителя Конфуція; одна з провідних релігій Китаю

Концепція – узагальнена система поглядів на предмети і явища і їх тлумачення, основна ідея будь-якої теорії

Кореляція – співвідношення; відповідність, взаємозв'язок, взаємозалежність

Космогонія – розділ астрономії, що вивчає походження і розвиток небесних тіл

Космологія – у натурфілософії філософське вчення про світ, його походження й будову

Космополітизм – ідеологія, що проповідує відмову від національного суверенітету, національних традицій і культури, заперечує патріотизм

Космос – Всесвіт, структурно організований і впорядкований світ як ціле

Краса – категорія естетики, якою позначаються цінності, що здатні задовольнити людські потреби у вищих духовних насолодах

Критерій – ознака, на підставі якої оцінюється яке-небудь явище, дія, ідея; К. істини – мірило достовірності наших знань, їх відповідності об'єктивній дійсності

Культ – сукупність релігійних обрядів, служіння божеству; поклоніння перед ким-небудь або чим-небудь, надмірне возвеличення кого-небудь

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, основним змістом яких є вищі досягнення людини і суспільства та їх творче втілення в результатах діяльності

Лаконізм – коротке, стисле вираження думки, ідеї, задуму; за переказами, спартанці – мешканці давньогрецької Спарти (інша назва – Лаконія) – уславилися чіткістю і стислістю мовлення

Ламаїзм – один із напрямів буддизму, що склався 7 – 14 ст. на основі магаяни та тантризму; засновником був тибетський лама Цзон-каба

Ламаркізм – учення Ж. Б. Ламарка, перша теорія еволюції органічного світу

Латентний – прихований; той, що зовні не виявляється

Легітимація – визнання, підтвердження законності повноважень

Ленінізм – теорія марксизму, розвинута в ХХ ст. Леніним; пов'язаний із впровадженням у практику марксистського вчення про соціалістичну революцію, диктатуру пролетаріату, ліквідацію власності

Лібералізм – ідейно-політичний рух, учення, що ґрунтується на засадах широких громадянських прав і свобод в економічній, політичній, духовній та інших сферах життя суспільства

Лікей – давньогрецька філософська школа, заснована Арістотелем 335 р. до н. е.

Логіка – наука про закони, форми, прийоми та засоби мислення, спрямовані на пізнання та досягнення істини; розумність, внутрішня закономірність, правильність, послідовність

Логічний атомізм – учення про тотожність структури мови і структури дійсності

Логічний позитивізм – напрям сучасної філософії, предметом якого є тлумачення завдань і проблем формальної логіки

Логос – термін давньогрецької філософії, що вживався у значеннях «слово», «смысл», «порядок», «закон», «розум» і розумівся як об'єктивна закономірність

Локаята – матеріалістична школа в давній та середньовічній індійській філософії, згідно з якою основу світу складають вогонь, повітря, земля і вода

Людина – вищий ступінь космічно-органічного життя, суб'єкт суспільно-історичної діяльності та культури

Люмпен – декласовані елементи в суспільстві (волоцюги, жебраки, злодії тощо)

Лютеранство – один із різновидів раннього протестантизму, фундатором якого був німецький теолог М. Лютер

Магія – один з різновидів первісної релігії, система дій, що покликана поза причиново наслідковими зв'язками вплинути на світ

Майя – одне з центральних понять давньоіндійської філософії, що мало магичне і культове значення й означало ілюзію, видимість

Макрокосм, Макрокосмос – світ(космос), Всесвіт

Мальтузіанство – соціологічна доктрина англійського економіста Р. Мальтуса, згідно з якою населення зростає в геометричній прогресії, а засоби існування – в арифметичній

Маніхейство – релігійно-філософське вчення, засновником якого був перс Мані (216 – 274); характерним є визнання одвічних протилежних принципів: добра і зла, світла і темноти

Масонство – релігійно-етичний рух у формі протесту проти соціальної несправедливості; виник в Англії на початку 18 ст.

Математична лінгвістика – наука, в якій для дослідження мови застосовують математичні моделі

Матеріалізм – філософський напрям, який вважає, що світ за своєю природою матеріальний, що матерія існує сама по собі, поза й незалежно від свідомості, що матерія, буття є первинним, а свідомість, мислення – вторинним, похідним, а світ і його закономірності пізнаванні

Матерія – спільна нестворювана і незнищенна основа всіх речей, їх змін і форм, що здійснюється самочинно поза людською свідомістю

Медитація – самозаглиблення, споглядання, роздум

Медіум – особа, здатна бути за посередника між світом духів і людьми

Метатеорія – теорія, що аналізує структуру, методи і властивості будь-якої іншої теорії

Метафізика – вчення про перші суцності, вищі первні всього сущого, що недоступні досвідному знанню, а відкриваються лише розумові або інтуїції

Метод – спосіб побудови та обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів та операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності

Методологія науки – учення про методи досягнення істини в науковому пізнанні та зведення знань у єдину систему

Механіцизм – однобічний метод пізнання, що ґрунтується на визнанні механічного руху як єдиного способу існування її змін; зведення більш складних матеріальних утворень до простих елементів

Мислення – вища форма цілеспрямованого й узагальненого пізнання суб'єктом істотних зв'язків і відносин між предметами і явищами, а також у творенні нових ідей і програмуванні дій

Міра – філософська категорія, що виражає єдність кількісних та якісних характеристик об'єкта; межа, порушення якої призводить до зміни об'єкта

Міркування – послідовне викладення суджень або умовиводів

Містицизм – релігійно-філософський світогляд, в основі якого лежить віра в можливість надчуттєвого спілкування з надприродними, таємними сутностями

Міф – історично перша форма світоглядного відображення світу, що ґрунтується на оповідях і переказах і характеризується синкретичною єдністю художньо-образного, морального та пізнавального і практичного освоєння дійсності

Міфологія – спосіб духовно-практичного освоєння світу на первісній стадії суспільного розвитку, форма суспільного самоусвідомлення через сукупність міфів; вчення про міфи

Моделювання – спосіб дослідження об'єктів пізнання шляхом вивчення їх моделей

Модель – у методології науки аналог певного фрагмента природної чи соціальної реальності; виступає в дослідженні як замітник або представник предмета, явища системи

Модернізм – світоглядно-мистецький напрям ХХ ст., що ґрунтується на запереченні методів, зразків, норм класичного мистецтва, утвердженні суб'єктивізму і формалізму

Модус – у філософії – вид, прояв, різновид, властивість предмета; у логіці – різновид силогізму

Можливість – філософська категорія, що виражає імовірну тенденцію виникнення предмета

Монада – у деяких філософських системах найпростіша неподільна замкнена єдність, першооснова

Монізм – філософське вчення, що за першооснову буття бере один першопочаток – або матерію, або дух

Монотеїзм – однобожність, віра в єдиного Бога

Мораль – система поглядів і уявлень, сукупність норм і правил, які визначають поведінку людей, їхні обов'язки стосовно суспільства і одне одного

Моральна свідомість – форма суспільної свідомості, що ґрунтується на усталеній системі моральних норм, оцінок і принципів і відображає моральні відносини

Мотив – термін у психології. Чким позначається спонукальна причина до дії і вчинків

Навички – певні дії людини, що доведені до автоматизму внаслідок багаторазового повторення і не потребують свідомого керування кожним елементом структури таких дій

Народ – все населення певної країни; етнічна спільність, що у своїй ієрархізованій соціальній структурі є об'єктом власної історії та культури

Натуралізм – погляд на світ, згідно з яким природа виступає як єдиний універсальний принцип пояснення, в тому числі соціальних та моральних явищ

Натурфілософія – філософія природи, система умоглядних витлумачень природи, що розглядається в її цілісності

Наука – сфера інтелектуальної діяльності людини, функцією і завданням якої є вироблення і теоретична систематизація знань, що в своїй сукупності складають наукову картину світу

Наукова картина світу – узагальнена цілісна ситема уявлень про властивості й закономірності природи і світу в цілому, що є синтезом природничо-наукових та суспільно-історичних понять і принципів

Науково-технічний прогрес – цілісний взаємозумовлений поступ науки і техніки, що ґрунтується на широкому пізнанні та застосуванні зовнішніх сил і закономірностей природи

Націоналізм – ідейно-політична течія. Що виражає прагнення народу до національного, культурного і політичного самовираження і самоутвердження

Нація – природно-історична спільність людей, що складається на основі духовно-культурних особливостей, спільності території та соціально-економічних зв'язків

Небуття – поняття, що означає заперечення буття, його відсутність, тотожне поняттю «ніщо»

Неокантіанство – напрям у філософії XIX – XX ст., що ставив за мету повернення до вихідних принципів теорії пізнання та етики Канта

Неоплатонізм – напрям у філософії, згідно з яким творцем світу є надчуттєве «єдине», яке шляхом еманачії (випромінювання) виділяє з себе світовий розум, світову душу, природу

Неопозитивізм – один із напрямів філософії ХХ ст., сучасний позитивізм, основними проблемами якого є роль знаково-символічних засобів науки, природи і функції математизації і формалізації знання тощо

Неореалізм – течія в англо-американській філософії ХХ ст., одним із вихідних принципів гносеології якої є визнання здорового глузду як способу пізнання об'єкта, що безпосередньо входить у свідомість

Неотомізм – філософська школа в католицизмі, що виходить з учення Т. Аквінського; природу і суспільство проголошує продуктом божественного творення, наполягає на гармонії віри і розуму

Несвідоме – термін психології для позначення сфери психічної діяльності, яка не бере участі у свідомому ставленні людини до світу і проявляється через інтуїцію, мимовільний спогад, гіпнотичний стан, сновидіння тощо

Нігілізм – світоглядно-філософська позиція, що ґрунтується на запереченні культурних цінностей, релігійних і моральних норм, історичного минулого

Нірвана – у буддизмі – стан спокою, що досягається шляхом повного відсторонення від життєвих благ та задоволень, злиття душі з духовною, божественною першоосновою світу; перен. спокій, блаженство

Ніцшеанство – філософська течія, в основі якої лежать ідеї Ф. Ніцше «про переоцінку всіх цінностей» європейської духовної культури і звернення до ірраціоналізму і суб'єктивізму

Номіналізм – напрям у середньовічній схоластичній філософії, що визнавав первинними одиничні речі, а загальні поняття – їх «іменами»

Ноосфера – оболонка Землі, що охоплена розумною діяльністю людини

Ноумен – у філософії Платона та середньовічній схоластиці термін, який означає те, що пізнається розумом, на протигагу даному в чуттях

Нус – одне з основних понять античної філософії, що означало поєднання всіх всіх можливих актів свідомості й мислення, яким підпорядковані космос і людина, думка, розум

Обскурантизм – вороже ставлення до науки, прогресу; мракобісся

Об'єкт – предмет, що є частиною зовнішнього матеріального світу; предмет пізнання, діяльності людини

Об'єктивний – такий, що існує поза свідомістю та незалежно від неї; о. реальність – матеріальний світ у всій його багатогранності, все, що існує насправді незалежно від людської свідомості; безсторонній, неупереджений, такий, що відповідає дійсності

Об'єктивізм – світоглядна позиція, що в пізнанні соціально-політичних явищ ґрунтується на безсторонності та відсутності їх оцінок

Об'єктивна істина – в теорії пізнання такий зміст людських знань, який не залежить від волі та бажань суб'єкта

Об'єктивний ідеалізм – один із напрямів філософії, що визнає первинність духу (ідеї) щодо матеріального світу

Одиничне – поняття, яким фіксуються окремі речі, явища і події, що визначаються просторово-часовими межами та індивідуальними якостями

Ойкумена – заселена людиною частина земної кулі

Оказіоналізм – визнання будь-яких причиново-наслідкових зв'язків як зумовлених божественним впливом

Окультизм – термін, що означає вчення, які визнають існування надприродних явищ і сил і виробляють практичні способи взаємодії з ними (магія, спіритизм)

Олігархія – політичне та економічне панування, правління невеличкої групи

Онтогенез – перебіг розвитку індивідуального організму

Онтологія – розділ філософії. Що вивчає фундаментальні принципи та найзагальніші сутнісні характеристики буття

Операціоналізм – напрям філософії та методології науки, що зводить теоретичне знання до емпіричних процедур виміру та опису

Опредметнення і розпредметнення – філософські категорії, в яких відображено суперечливу природу діяльності людини, коли її здібності переходять у предмет, а властивості предмета стають надбанням людини

Оптимізм – світосприйняття, просякнуте життєрадісністю, бадьорістю, вірою у краще майбутнє; схильність у всьому вбачати найкращі сторони

Оракул – у давніх греків, римлян та народів Давнього Сходу – жрець, котрий давав віруючим відповіді, продиктовані божеством, а також – місце, де робилися ці пророкування, напр., Дельфійський О.

Оратор – особа, що виступає із промовою на зібранні; красномовна людина, що має талант виступати перед широким загалом

Організація – внутрішня впорядкованість, узгодженість у взаємодії диференційованих і водночас автономних частин цілого; об'єднання людей, що реалізують певну програму і діють за визначеними правилами і процедурами

Ортодоксальний – той, хто неухильно сповідує певне вчення, напрям, систему поглядів; той, хто суворо дотримується якогось вчення у його первісному чи загальноусаленому вигляді

Остракізм – у Давній Греції – вигнання громадян, небезпечних для держави, шляхом таємного голосування, що проводилося черепками, на яких вказувалися імена вигнанців; перен. вигнання, переслідування

Оцінка – вираження ставлення (через схвалення чи осуд) до явищ соціальної дійсності та вчинків людей

Очевидність – безпосередня даність істинності певних знань, на противагу тим, істинність яких потребує доведення

Паліатив – засіб, що не забезпечує остотоного розв'язання завдання; напівміра

Пам'ять – здатність до відтворення минулих вражень і досвіду, інформації про зовнішній світ і внутрішній стан для подальшого використання в перебігу життєдіяльності

Панегірик – ораторська промова хвалебного змісту; похвальне слово; надмірне вихваляння когось, чогось

Панісламізм – релігійно-політична течія в ісламі, що проповідує єдність і солідарність усіх мусульман, незалежно від соціальної, національної, расової відмінностей, на основі їх рівності перед Аллахом

Панлогізм – філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне самовираження через поняття, ідею субстанції, що мислить сама себе

Панпсихізм – уявлення про всезагальну одушевленість природи

Пантеїзм – філософське вчення, що отожднює Бога і світ, розчиняє Бога у світі (природі)

Парадигма – теорія або модель постановки проблем, що виступає як зразок у розв'язанні послідовних завдань у процесі наукового дослідження

Парадокс – думка, судження, що різко розходиться зі звичайним, загальноусталеним, таке, що (іноді лише на перший погляд) суперечить здоровому глуздові; несподіване явище, що не відповідає звичним уявленням

Патетичний – пристрастний, схвильований, сповнений почуттів, пафосу

Патристика – термін, яким позначають сукупність філософсько-теологічних дисциплін християнських мислителів (отців церкви) 2-8 ст.

Патрицій – представний привілейованого стану, родової знті у Давньому Римі

Патріархат – останній період первіснообщинного ладу, який характеризувався панівним становищем чоловіка у господарстві та суспільному житті

Пафос – піднесеність душевного стану, хвилювання і пристрасть; категорія античної естетики

Пацифізм – антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких війн

Перипатетик – учень чи прихильник давньогрецької філософської школи Арістотеля

Перманентний – постійний, такий, що безперервно триває

Персоналізм – один із напрямів сучасної філософії, що визнає людську особистість (персону), первісною творчою реальністю, а Бога – верховною творчою особистістю

Перцепція – сприйняття, безпосереднє відображення дійсності органами чуттів

Песимізм – світосприйняття. Сповнене безнадії, зневіри у краще майбутнє; схильність в усьому вбачати найгірші, темні сторони

Підсвідоме – активні психічні стани, що перебувають поза центром смислової діяльності, але впливають на хід свідомих процесів

Пітет – глибока повага, шанобливе ставлення до кого-небудь, чого-небудь

Пізнання – процес цілеспрямованого активного відображення явищ зовнішнього світу і внутрішнього життя, процес нагромадження знань

Платонізм – напрям в античній філософії, що ґрунтується на вченні Платона, згідно з яким буття тотожне ідеям і визначається ними

Платонічний – духовний, нематеріальний

Плебей – представник найнижчої верстви у Давньому Римі; у середні віки й пізніше – плебеї – широкі верстви міської бідноти, простого люду

Плем'я – форма етнічної та соціальної організації первісного суспільства

Плутократія – державний устрій, за якого політична влада належить групі найбагатших представників панівного класу

Плюралізм – філософський принцип, згідно з яким існує множинність засад чи видів буття; визнання співіснування та рівноцінності ідейно-світоглядних позицій

Пневма – у давньогрецькій натурфілософії і медицині сила, що регулює дихання і пульс; у стоїцизмі – життєва сила, тотожна логосу – першовогню; космічне «дихання», дух

Погранична ситуація – поняття філософії екзистенціалізму, яке позначає звичайний стан людини, що вимагає від неї концентрування і напруження всіх сил і дозволяє досягти неможливого у звичайних обставинах

Позитивізм – напрям у філософії і науці, який визнає справжніми знаннями ті, що базуються на досягненнях позитивних наук, а тому не потребують філософії

Полігамія – форма шлюбу, за якої кожен може перебувати в шлюбі одночасно з кількома партнерами

Політеїзм – одна із історичних форм релігії, що ґрунтується на поклонінні багатьом богам

Політика – сфера суспільної діяльності, в основі якої лежить проблема завоювання, утримання і використання державної влади

Поняття – думка, що відображає в узагальненій формі предмети і явища через виділення їх спільних і специфічних ознак

Популяція – сукупність особин біологічного виду, що заселяє певну територію і здатна до саморегуляції і самовідтворення

Постулат – твердження, що приймається без доказів як вихідне положення

Потенція – можливість, здатність, сила, що існує у прихованому вигляді й може виявитися за певних умов

Правосвідомість – сукупність поглядів, ідей, що виражають ставлення людей або соціальних груп до права та його здійснення в державі

Православ'я – один з трьох основних напрямів християнства (східно-візантійський), що остаточно оформився після 1054 року

Прагматизм – напрям сучасної філософії, згідно з яким істинним вважається не те, що відповідає об'єктивній дійсності, а те, що дає практично корисні результати

Праксеологія – система знань і практичних рекомендацій з метою раціональної організації різноманітних видів діяльності людини та створення їх оптимальних моделей

Практика – протилежний теорії спосіб освоєння світу з метою його предметного перетворення; переведення суб'єктивного в площину об'єктивного

Праця – специфічно людський спосіб цілеспрямованого, опосередкованого предметними і духовними засобами перетворення зовнішнього світу з метою задоволення потреб

Предикат – у логіці один з двох термінів судження, в якому вказується на властивість чи особливість предмета (суб'єкта судження)

Предмет – категорія, що позначає певну цілісність, виділену з множини об'єктів у процесі діяльності чи пізнання

Преформізм – учення, згідно з яким у зародкових клітинах організму містяться структури, що визначають основні риси розвитку і будови організмів наступних поколінь

Принцип – основне первісне положення якої-небудь теорії, вчення тощо; внутрішнє переконання людини, погляд на стан речей

Принцип верифікації – принцип встановлення істинності наукових тверджень за допомогою даних відчуттів

Принцип фальсифікації – спосіб формування логічного критерію істинності, за яким універсальне твердження є істинним, якщо жодне інше твердження, яке з нього випливає, не є хибним

Природа – весь навколишній світ у всій різноманітності форм, самопричинне, передує людині і є універсальною умовою її існування

Проблема – складне теоретичне або практичне питання, що потребує поглибленого дослідження і розв'язання

Провіденціалізм – релігійне розуміння історії як прояв волі Бога, здійснення наперед визначеного божественного плану

Прогноз – науково-обґрунтоване передбачення про можливий у майбутньому розвиток певних явищ і процесів

Прогрес – напрям розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, від менш організованого до більш організованого, досконалого

Пропаганда – діяльність, спрямована на поширення серед людей певних ідей, учень і поглядів і формування в них відповідних світоглядних позицій

Протестантизм – один із напрямів християнства, що виник у надрах католицизму внаслідок Реформації; один з основних догматів – спасіння через особисту віру

Протилежність – категорія, що відображає властивості, процеси, тенденції, які взаємно виключають одне одного

Протяжність – одна з характеристик простору, що притаманні механічним та фізичним тілам і системам та їх взаємозв'язкам

Психіка – спосіб відображення твариною або людиною зовнішнього світу через систему образів і дій

Психоаналіз – загальна теорія і метод лікування нервових і психічних захворювань, що започатковані З. Фрейдом

Психологізм – напрям у філософії та соціології, що визнає психологію основною філософською і соціологічною наукою

Психологія – наука про закономірності, розвиток і форми психічної діяльності тварини і людини

Псюхе – поняття давньогрецької філософії, в якому розвиваються уявлення про ідеально-духовні елементи реальності

Раціоналізм – філософський напрям, що вважає розум єдиним джерелом і критерієм пізнання

Реалізм – у середньовічній філософії напрям, що ґрунтувався на визнанні того, що загальні поняття є реальними духовними сутностями і субстанціями речей

Реальність – те. Що існує насправді, поза свідомістю – об'єктивна реальність, а у свідомості – суб'єктивна реальність

Революція – глибокі якісні зміни в розвитку яких-небудь явищ природи, суспільства чи пізнання

Регрес – перехід від вищих форм поступу до нижчих, рух назад, зміни на гірше

Редукція – процес або дія, змістом яких є зменшення, спрощення чогось

Релігія – специфічний тип світогляду, відповідна поведінка і сукупність дій, що ґрунтуються на вірі в існування надприродних сил (Бога)

Релятивізм – методологічний принцип, який полягає в абсолютизації відносності й умовності змісту пізнання, а також моральних норм і принципів

Ренесанс – епоха Відродження – епоха в культурному та ідейному розвитку низки країн Європи (XIV – XVI ст.), зумовлена зародженням буржуазних відносин; основним ідейним змістом антифеодальної культури Р. був гуманізм (термін Р. – умовний, оскільки зводить увесь зміст цього історичного явища до відродження античної культурної спадщини)

Ретроспекція – спосіб розгляду, осмислення подій сучасності під кутом зору минулого, виявлення в ньому тенденцій, наявних у сучасності

Рефлекс – опосередкована нервовою системою реакція організму на вплив зовнішнього і внутрішнього середовища

Рефлексія – спосіб мислення, що спрямований на осмислення й усвідомлення пізнавального акту й пізнання внутрішнього світу людини

Реформація – соціально-політичний та релігійний рух XVI – XVII ст. в Європі, спрямований проти феодалізму та католицької церкви

Речовина – один із видів матерії, що має просторову обмеженість, масу спокою і є предметом дослідження фізики, хімії тощо

Ригоризм – суворе, неухильне, надмірно дріб'язкове дотримання певних принципів, правил, переважно з питань моральності

Риторика – ораторське мистецтво, наука про красномовство, що вивчає способи побудови мовлення з метою переконання слухачів й досягнення естетично-емоційного ефекту

Ритуал – одна з форм символічних дій, що виражає зв'язок суб'єкта з системою соціальних відносин і цінностей

Рід – за первісного ладу – форма спільності людей, пов'язаних кровною спорідненістю; у логіці – характеристика класу предметів

Річ – окремий предмет об'єктивного світу, що має відносну відособленість і сталість

Розвиток – незворотна, спрямована й закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, поступальна зміна явищ матеріального та духовного

Розсудок – спосіб інтелектуальної діяльності відповідно до заданих схем і шаблонів, без проникнення у змістовну сутність поняття

Розум – вища форма творчої інтелектуальної діяльності, що полягає в усвідомленому оперуванні поняттями і опирається на розкриття їхньої природи і змісту

Романтизм – напрям у літературі, мистецтві та філософії, що виник у Європі на початку XIX ст., який боровся з канонами класицизму, висуваючи на перший план особистість і почуття; романтики у своїй творчості широко використовували історичні та народно-поетичні теми; настрої, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливим спогляданням

Рух – спосіб існування матерії, невід'ємна властивість будь-яких її утворень, що охоплює собою всі зміни та процеси, які відбуваються у сфері природи і духу

Сакралізація – введення у статус священного предметів, явищ, подій, людей тощо

Сакральний – той, що відноситься до сакрального, священного

Самосвідомість – усвідомлення людиною чи соціальною групою самої себе, свого місця й ролі в природі й суспільстві

Свідомість – вищий рівень психічної активності людини як соціальної істоти; цілеспрямоване і творче відображення об'єктивної дійсності у формі образів й понять

Світ – універсальна предметність, що протистоїть людині, стосовно якої людина визначається як суб'єкт, що створює власний духовний світ

Світогляд – форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона осмислює й оцінює своє ставлення до світу і визначає своє призначення і місце в ньому

Свобода – сутнісна характеристика людини, що полягає в її здатності діяти відповідно до своїх інтересів і цілей і ґрунтується на виборі можливих способів, форм і напрямів діяльності

Свобода волі – філософське поняття, що позначає філософсько-етичну проблему зумовленості (детермінованості) чи самовизначення людської волі

Свобода совісті – спосіб морального самовизначення людини у ставленні до явищ суспільного життя

Секуляризація – процес звільнення від впливу релігії різноманітних сфер життя суспільства і людини, позбавлення церкви певних майнових прав, впливу на політичне життя тощо

Семантика – розділ мовознавства, а також логіки, що вивчає зміст значення і смисл слів і виразів і співвідношення між ними

Семіотика – загальна теорія систем знаків, кожному з яких надається певне значення

Сенсибельний – філософський термін, яким позначають предмети і явища світу, що досягаються за допомогою відчуттів

Сенсуалізм – напрям у теорії пізнання, що визначає відчуття основною формою і джерелом знань

Символ – форми виразу духовного змісту за допомогою матеріальних предметів та образів, що виступають як знаки цього змісту

Синкретизм – злитість, нерозчленованість, що характеризує первісний, нерозвинутий стан чого-небудь

Синтез – метод дослідження якого-небудь явища у його єдності та взаємозв'язку частин; узагальнення, зведення до єдиного цілого даних, здобутих аналізом

Синтоїзм – національна релігія японців, що сформувалася в 6 – 7 ст. на базі родоплемінних культів

Система – сукупність елементів, що перебувають у взаємних зв'язках співпідпорядкування й координації і складають певну цілісність

Системний підхід – напрям у методології соціально-наукового пізнання, що ґрунтується на дослідженні об'єктів як систем

Сім'я – соціальне об'єднання, члени якого пов'язані шлюбними взаєминами, спільністю побуту, взаємодопомогою та моральною відповідальністю

Скептицизм – філософське вчення, що піддає сумніву можливість достовірного пізнання світу

Слово – структурно-семантична одиниця мови, що відображає результати досвіду й пізнання світу; єдність знака і позначуваного

Смерть – природне і закономірне (можливе неприродне і випадкове) завершення життя будь-якого живого організму

Смисл – особливий зміст, яким людина наділяє прояви своєї життєдіяльності, явища та процеси світу й надає їм певного значення в системі культури

Смисл буття – поняття світогляду, в якому відображено фундаментальну проблему існування людини як унікальної, активної і творчої особистості

Совість – категорія етики, що позначає моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особою її дій і вчинків у системі усталених моральних норм

Соліпсизм – крайня форма суб'єктивного ідеалізму, в якій реально існуючим визнається суб'єкт, все ж інше голошується продуктом його свідомості

Софістика – спосіб міркувань, що ґрунтується на навмисному порушенні законів логіки й оголошенні хибних умовиводів істинними

Соціалізація – процес становлення особистості на основі засвоєння нею елементів культури й соціальних цінностей

Соціалізм – соціально-утопічне вчення про суспільство соціальної рівності, яке ґрунтується на суспільній власності

Соціальна верства – соціальна група, що має проміжні, недостатньо виражені соціальні характеристики (природні або суспільні відмінності)

Соціальна група – відносно стала сукупність людей, що є складовим елементом соціальної структури певного суспільства

Соціальна екологія – сукупність наук, що досліджують взаємодію між людськими спільностями та навколишнім географічним, соціальним і культурним середовищем, а також вплив результатів цієї взаємодії на фізичне і психічне здоров'я людини

Соціальна психологія – наука, що вивчає закономірності, специфічні риси психічної діяльності та поведінки соціальних спільностей, їх взаємодію та вплив на соціальну поведінку особи

Соціальне середовище – суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людини, забезпечують її існування, формування та діяльність

Соціальний прогрес – провідна тенденція розвитку суспільства, що відзначається гармонізацією суспільних відносин, удосконаленням технології та духовно-культурним зростанням людини

Соціальний простір – сукупність умов, що визначають можливості для реалізації людиною, соціальною групою чи суспільством потреб, потенцій і здібностей

Соціоантропогенез – взаємозумовлений цілісний історичний процес виникнення і формування суспільства і морфологічного розвитку людини

Соціобіологія – напрям у філософії та соціології, що досліджує еволюційно-біологічні передумови соціальної поведінки людини

Соціологія – наука про суспільство як систему та про окремі соціальні інститути, а також про процеси і групи стосовно суспільства в цілому

Соціометрія – галузь соціальної психології, предметом вивчення якої є міжособистісні взаємини в малих соціальних групах

Спадковість – здатність організмів передавати ознаки від батьків до нащадків

Спекулятивний – тип теоретичного знання, що виводиться без звернення до досвіду, за допомогою рефлексії і спрямований на основні засади буття, культури, науки

Спиритизм – містична течія, послідовники якої вірять в існування потойбічного світу душ і духів і можливість спілкування з ними за допомогою спеціальних ритуалів

Спиритуалізм – філософські погляди, згідно з якими дух є першоосновою дійсності, що як безтілесна субстанція існує поза матерією і незалежно від неї

Споглядання – емпіричний ступінь пізнання, в основі якого лежить безпосереднє чуттєве відображення об'єкта

Спостереження – свідоме й цілеспрямоване сприйняття, зумовлене завданнями пізнання й діяльності

Спростування – обґрунтування хибності або сумнівності якогось судження, твердження

Стереотип – звичний, усталений спосіб духовної діяльності, стійкі форми сприйняття й оцінки соціальних об'єктів та явищ

Стиль – індивідуальна манера, своєрідні, неповторні особливості діяльності, творчості, мислення, висловлювання

Стоїцизм – одна з провідних течій еліністичної та римської філософії, заснована в кінці 4 ст. до н. е., що розробляла поняття міцної і розумної основи

морального життя; завдання мудреця – стоїка, згідно з С., -- звільнитися від пристрастей і жити, підкорившись розуму

Стохастичний – випадковий, імовірний

Структура – взаєморозміщення й зв'язок складових частин чого-небудь; внутрішня будова чого-небудь

Структуралізм – загальна назва ряду напрямів у соціогуманітарному пізнанні ХХ ст., пов'язаних із виявленням структури, тобто сукупності відношень між елементами цілого, що зберігають свою сталість у ході різних перетворень і змін

Структурно-функціональний аналіз – один із принципів системного дослідження соціальних явищ і процесів як структурно розчленованої цілості, в якій кожний елемент структури має певне функціональне призначення

Суб'єкт – носій предметно-практичної й духовної діяльності, джерело активності й творчості, спрямованих на об'єкт

Суб'єктивізм – світоглядна позиція, що абсолютизує роль суб'єкта й недооцінює об'єктивні закономірності в розвитку світу та його освоєнні

Суб'єктивне – те, що властиве суб'єктові, визначається його діяльністю; духовна діяльність людини як суб'єкта

Суб'єктивний ідеалізм – ідеалістичний філософський напрям, що заперечує існування зовнішнього, матеріального світу; його представники вважають, що основою всіх явищ є людська свідомість, а зовнішній світ існує у свідомості суб'єкта

Сублімація – психічний процес перетворення й переведення енергії інстинктів у сферу соціальної діяльності і культурної творчості

Субстанція – незмінна основа всього існуючого, протилежна всьому мінливому й випадковому; матерія, природа

Субстрат – загальна основа різноманітних явищ, основа спільності або подібності однорідних явищ

Сугестія – вплив, навіювання

Судження – форма думки, в якій стверджується або заперечується щось стосовно предметів чи явищ

Суспільні відносини – взаємини, що складаються між людьми в процесі їхнього економічного, соціального, політичного, духовного життя і діяльності

Суспільство – відносно відособлена від природи частина матеріального світу, система зв'язків і відносин між людьми, що складаються між ними в процесі життєдіяльності

Сутність – філософська категорія, що виражає головне, основне, визначальне в предметі й пізнається на рівні теоретичного мислення

Схоластика – тип середньовічної релігійної філософії, що відзначалася поєднанням догматичних тверджень з раціональною, логічною проблематикою

Сцієнтизм – світоглядна позиція, згідно з якою наукові знання являють собою найвищу культурну вартість і достатню умову орієнтації людини у світі

Сюрреалізм – один із напрямів сучасного мистецтва, представники якого проголосили підсвідомість (сни, галюцинації, нереальні зв'язки предметів і явищ) джерелом мистецтва

Табу – категорична заборона певних дій, що ґрунтуються на глибокій вірі в неминучу кару за порушення цієї заборони

Табула раса – термін сенсуалістичної філософії, що позначає стан свідомості новонародженої людини, в якій відсутні будь-які знання через відсутність досвіду

Тавтологія – повторення одного й того ж визначення, фрази іншими, близькими за змістом словами

Талмуд – збірник догматичних, релігійно-етичних і правових законоположень іудаїзму

Творчість – продуктивна діяльність, що здатна породжувати щось якісно нове у матеріальній і духовній сферах

Теза – визначальне істотне твердження в певній концепції, теорії; втвердження, що потребує доказу, аргументації

Теїзм – релігійно-філософське вчення, що ґрунтується на розумінні Бога як нескінченної особи, що створила світ і визначає процеси і події в ньому

Телеологія – вчення, що пояснює закономірний зв'язок явищ природи не об'єктивними причинами, а метою, наперед визначеною волею Бога

Темпераменти – сукупність психічних властивостей людини, що фізіологічно пояснюються основним типом вищої нервової діяльності і виявляються у поведінці людини, напруженості й урівноваженості перебігу її психічної діяльності

Тенденція – напрям, спрямування розвитку якого-небудь явища чи процесу

Теогонія – сукупність міфів про походження богів, що притаманна політеїстичним релігіям

Теодицея – боговиправдання, релігійно-філософське вчення, яке має на меті усунути суперечності між вірою в справедливого Бога і наявністю зла на землі

Теократія – форма правління, за якої політична влада належить духівництву

Теологія – богослов'я, система теоретичного викладу, тлумачення й обґрунтування ідеї Бога, релігійних тверджень

Теорія – система вірогідних наукових знань про якусь сукупність об'єктів, яка описує, пояснює й передбачає явища певної предметної галузі

Теорія відносності – фізична теорія, з якої випливає філософський висновок про простір-час як неподільну форму існування матерії

Теорія пізнання (гносеологія, епістемологія) – розділ філософії, що вивчає проблеми природи пізнання, його закономірностей та можливостей, відношення знання до реальності тощо

Теорія факторів – соціологічні концепції, що пояснюють суспільний процес впливом одного або сукупності факторів

Теорія цінностей (аксіологія) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце і взаємозв'язки в реальності та структурі ціннісного світу людини

Теософія – релігійно-філософське вчення, що проголошує предметом пізнання божественну мудрість, а його джерелом – містичну інтуїцію та одкровення

Термін – слово або словосполучення, що виражає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя

Техніка – сукупність штучних, взаємопов'язаних засобів праці, спрямованих на перетворення природи з метою виробництва матеріальних і духовних благ та користування ними

Технократія – соціальна концепція, що стверджує потребу у встановленні політичної влади технічними працівниками; соціальний прошарок вищих функціонерів виробництва й управління

Типове – нормальне, зразкове для даної конкретної системи об'єктивного світу, а також творчого процесу

Толерантність – терпимість до чужих думок, вірувань, переконань

Томізм – напрям схоластичної філософії і теології католицизму, започаткований Томасом Аквінським

Тотальність – повнота, всезагальність, всеохопність, всеосяжність усіх сторін предмета (дійсності)

Тотемізм – одна із форм родо-племінної релігії, що ґрунтується на вірі в кровну спорідненість і надприродний зв'язок певної родової групи і якоїсь тварини, рослини, предмета

Тотожність – рівність предметів або думок, збіг усіх їхніх властивостей, що дає змогу розглядати їх як один і той самий предмет або думку

Традиція – відносно стійкі утворення соціальної та культурної спадщини, що передаються і зберігаються від покоління до покоління

Трактат – наукова праця, в якій докладно розглянуто якийсь окреме питання або проблему

Трансцендентальний – поняття, що виражає загальні надчуттєві (трансцендентні) форми буття, які пізнаються до будь-якого досвіду, апріорно (простір, час, причиновість)

Трансцендентний – той, що лежить поза межами свідомості й пізнання, поза звичайним світом

Тривіальний – звичайний, буденний, заяложений, неоригінальний

Тріада – єдність, утворювана трьома частинами; три стадії (теза, антитеза, синтез), що в ідеалістичній філософії Гегеля характеризують діалектичний розвиток

Труїзм – загальновідома істина, банальність

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється в спрямованості та зосередженості на певних об'єктах

Узагальнення – логічна дія, в процесі якої здійснюється перехід від одиничного до загального, або від менш загального до більш загального

Умовивід – спосіб логічного зв'язку висловлювань, за допомогою якого з наявних тверджень (засновків) можна одержати нове твердження (висновок)

Уніати – прихильники та віруючі греко-католицької церкви, що утворилася в 16 – 17 ст. і поєднує елементи православ'я та католицизму

Універсалії – термін схоластичної філософії для позначення загальних понять

Універсальний – різнобічний, всеохоплюючий; різноманітного призначення, який виконує різноманітні функції

Універсум – Всесвіт, світ як ціле в єдності всіх його об'єктів, проявів і властивостей

Унітарний – об'єднаний, єдиний, який становить єдине ціле; спрямований на об'єднання, єдність

Уніфікація – приведення до єдиної форми чи системи

Упанішади – загальна назва релігійно-філософських творів, що коментують Веди, найдавніші пам'ятки індійської літератури

Урбанізація – зосередження промисловості та населення у великих містах; процес зростання ролі міст у розвитку суспільства

Урбанізм – напрям у мистецтві та літературі ХХ ст., основна тематика якого – описання життя сучасного міста

Утилітаризм – принцип оцінки всіх явищ із погляду їхньої користі, можливості бути засобом для досягнення якоїсь мети

Утопія – фантазія, мрія, що не ґрунтується на науковому вивченні закономірностей розвитку суспільства, немає реальних підстав для здійснення

Уявлення – здатність пам'яті до створення образу раніше сприйнятого предмета; форма чуттєвого відображення у вигляді наочно-образного знання

Фабула – послідовне, стисле викладення події, фактів, вчинків героїв, зображених у художньому творі

Факт – справжня подія, явище; дійсність, реальність

Фактор – рушійна сила, причина, умова будь-якого процесу, явища

Фантасмагорія – фантастичні картини й фігури, одержані за допомогою різних оптичних пристроїв; фантастичне уявлення про щось; маячні видіння, щось нереальне; химерне, дивне перетворення, зміна

Фаталізм – форма світогляду, згідно з яким будь-яка подія чи людський вчинок визначені наперед і виключають випадковість і вільний вибір

Феномен – явище, що досягається в чуттєвому досвіді, об'єкт чуттєвого споглядання

Феноменалізм – філософське вчення, згідно з яким основними об'єктами пізнання є феномени, а не сутності речей

Феноменологія – напрям сучасної філософії, предметом пізнання якого є рефлексія свідомості про свої акти і зміст, пізнання людського існування і культури

Феодалізм – суспільний устрій, для якого властива перевага натурального господарства, особисте економічне підпорядкування, ієрархізація соціальної структури

Фетишизм – одна з форм родо-племінної релігії, що ґрунтується на вірі в надприродні властивості предмета

Фідеїзм – в релігійному світогляді утвердження пріоритету віри, одкровення перед розумом і науковим знанням

Фізикалізм – одна з концепцій неопозитивізму, що полягає у вимозі перекладу речень конкретних наук на мову фізики

Філогенез – процес історичного формування і становлення певного виду організмів

Філософія – один із типів світогляду, теоретичне осмислення людиною свого ставлення до світу, виражене у формі ідей, принципів, категорій

Філософія життя – один із напрямів філософії XIX – XX ст., основним поняттям якого є «життя», як цілісна реальність, що досягається за допомогою інтуїції

Філософія історії – розділ філософії, предметом якого є пізнання й інтерпретація історії як цілісного процесу

Філософія культури – розділ філософії, що досліджує сутність і значення культури в житті людини і суспільства

Філософія науки – напрям сучасної філософії, що досліджує структуру наукового знання, засоби й методи наукового пізнання, способи розвитку й обґрунтування знання

Філософія природи – уможлядне тлумачення природи, що розглядається в її цілісності

Філософська антропологія – філософське вчення про людину та її сутність; течія в сучасній філософії, що теоретично узагальнює природничі й гуманітарні науки про людину

Флюїд – особлива невагома рідина, за допомогою якої пояснювали явища тепла, магнетизму, електрики; за містичними уявленнями спиритів, -- особливий психічний струм, що виходить з людини

Флуктуючий – швидкоплинний, мінливий

Форма – будь-який зовнішній вигляд, обрис предмета, якому відповідає внутрішній зміст

Формалізація – метод, що полягає в заміні всіх змістовних термінів символами

Формальна логіка – наука, що вивчає форми мислення та структуру наукового знання

Фрейдизм – психологічне і філософське вчення, розроблене австрійським лікарем-психіатром З. Фрейдом

Фундаменталізм – крайня форма консерватизму в релігійних течіях (протестантизм, іслам)

Фундаментальний – міцний, вагомий, надійний, ґрунтовний, глибокий

Функціональна психологія – напрям у психології XIX – XX ст., який обстоював ідею цілісності психіки, що реалізує свої відправлення як доцільний зв'язок організму й середовища

Функціональна школа – течія в соціології, згідно з якою суспільство є єдиною соціальною системою, де кожний елемент виконує певну соціальну функцію

Функція – спосіб реалізації можливостей речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту

Футурологія – наука про майбутнє, наукове передбачення й проектування майбутнього

Характер – цілісний і стійкий індивідуальний склад душевного життя людини, що проявляється в окремих актах і станах її психічного життя

Харизма – виняткова здібність, божий дар

Хасидизм – релігійно-містичний рух єврейства, що склався в надрах іудаїзму внаслідок його пристосування до нової соціально-економічної та духовної ситуації (в Україні 18 ст.)

Хіліазм – віра в тисячолітнє царство Бога і праведників на землі, що ґрунтується на пророцтвах Апокаліпсиса

Холізм – напрям у сучасній філософії, який розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції і спрямовується нематеріальним і непізнаваним «фактором цілісності»

Християнство – одна з трьох найбільших релігій світу, що виникла в I ст. до н.е. і засновником якої вважається Ісус Христос

Цивілізація – ступінь розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного розвитку в цілому

Цинізм – нахабне, зневажливе, презирливе ставлення до норм моралі, загальноприйнятих норм поведінки

Ціле – поняття, що виражає завершену, стійку внутрішню зумовлену органічну єдність об'єкта, його відносну відокремленість від навколишнього середовища

Цілепокладання – один із визначальних компонентів діяльності людини, що відзначається свідомим формуванням цілей, яким підпорядковані програма і вибір дій та створення засобів їх досягнення

Ціль – ідеальний, наперед визначений результат людської діяльності, спрямований на перетворення дійсності відповідно до усвідомлених потреб людини

Цінність – категорія, що позначає позитивне значення явищ природи або соціокультурної сфери

Час – категорія, що позначає притаманну матерії, окремим її речам і проявам, а також духовним явищам і внутрішнім станам людини, зміну, що характеризується послідовністю, тривалістю, інтенсивністю

Частина – вираження органічного складника цілого, що містить у собі індивідуальні властивості, а також цілого, до якого він належить

Чисте мистецтво – естетична концепція, що утверджує самоцінність мистецтва та незалежність його від суспільного життя

Шаріат – сукупність юридичних і релігійних норм, заснованих на Корані; мусульманське право

Шиїзм – напрям в ісламі, прибічники якого алегорично тлумачать Коран і мають своє священне писання – абгар

Шовінізм – проповідування національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших націй, розпалювання національної ворожнечі та ненависті до інших рас і націй

Шлюб – історично зумовлена, санкціонована і регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, що визначає їхні права та обов'язки одного щодо іншого та щодо дітей

«Я» – духовний центр людської особистості, індивідуальності, що свідомо й діяльно ставиться до самої себе і через себе – до зовнішнього світу

Явище – категорія, що позначає зовнішні властивості, процеси і зв'язки предмета, що пізнаються шляхом безпосереднього живого споглядання

Якість – категорія, що позначає притаманну речам специфічну визначеність, яка тотожна з їхнім буттям і відрізняє їх від інших речей

8.3. Рекомендована література

Основна

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA-/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
3. Кодекс законів про працю України. (Редакція від 01.01.2026) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
4. Кримінальний кодекс України. (Редакція від 17.07.2025) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text>
5. Цивільний кодекс України. (Редакція від 18.11.2025) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Цивільний процесуальний кодекс України. (Редакція від 17.07.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Підручники та навчальні посібники:

7. Гнатівська Г.В. Історії східних філософій: Вступ до індійської філософії : навчальний посібник. К., 2021.
8. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія інформаційного права. Харків : Право, 2023. 322 с.
9. Карівець Ігор, Капдикало Андрій. Сучасна філософія науки: теми й проблеми. Навчальний посібник. Львів : Новий світ-2000, 2025. 141 с.
10. Козюбра Микола. Практична філософія права: Монографія. Київ : Дух і Літера, 2024. 496 с.
11. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Політико-правова філософія: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2022. 192 с.
12. Максюта М.Є., Соколова О.М. Філософія науки: гуманітарно-педагогічний синтез. Монографія. Київ : Гельветика, 2025. 310 с.
13. Петражицький Л. Нариси з філософії права. Київ : Дакор, 2024. 152 с.
14. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
15. Фаст О.О., Афанасьєв Б.А., Женжера С.В. Конституційне право зарубіжних країн (білінгвальний навчальний посібник у таблицях і схемах): навчальний посібник / Фаст О.О., Афанасьєв Б.А., Женжера С.В. Київ : Університет «Україна», 2021. 137 с.
16. Філософія права: мультимедійний підручник. Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/fil_prava_pidr/index.htm
17. Філософія: навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів / кол. авторів; кер. автор. кол. А.О. Приятельчук. Київ : Вадекс, 2021. 560 с.

18. Шмигаль Д.А. Історія права. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Харків : Право, 2025. 190 с.

19. Stahl, Friedrich Julius (2025). The Doctrine of State and the Principles of State Law. Aalten : WordBridge Publishing. 512 p.

Допоміжна

20. Данильченко О.С. Сучасна міжнародно-правова доктрина Китайської Народної Республіки: теоретичні аспекти. Одеса : Юридика, 2024. 344 с.

21. Ізюта П.О., Женжера С.В. Методологічні особливості викладання дисципліни «Конфліктологія» для студентів спеціальності «Право» / П.О. Ізюта, С.В. Женжера // Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2025. Вип. №7(1). С. 8-17. URL: <https://mosjournal.com/index.php/journal/issue/view/7> DOI: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2025-7-1>

22. Кант Імануель. Прологемени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука. [Пер. з нім. Віталій Терлецький.] Харків : FOLIO, 2024. 288 с.

23. Ковальчук Н.С. Онтологія законності у структурі верховенства права. Актуальні проблеми філософії та соціології. №55\2025. С. 95-100. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/55_2025/15.pdf

24. Ковтун Н.М. Свобода наукового пізнання в умовах соціальної невизначеності: епістемологічні та методологічні аспекти ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ № 2, 2025. С. 23-30. DOI: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.2.3>

25. Козленко П.Ю. Првернення фашизму: проблеми сучасного демократичного суспільства. ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ № 2, 2025. С. 110-117. DOI: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.2.14>

26. Конверський А.Є. Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів. [9-те вид. перероб. та доп.] Київ : Центр учбової літератури, 2024. 358 с.

27. Онлайн-лекція «Philosophy of Law. An Introduction». Канал The Philosophy Academy. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ODoV3xIHKkk>

28. Онлайн-лекція «Філософія права в університетській освіті України». Мала Академія наук. Проект Інтелект TV. SuperEd International. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9yi8GruxnsM>

29. Онлайн-тези «What Is Legal Philosophy?». Канал Philosophy Beyond. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OqAVeMDGfUA>

30. Остапець І.Ю. Філософія свободи Ісаї Берліна. Актуальні проблеми філософії та соціології. №56\2025. С. 55-61. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.16>

31. Трофименко В.А. Кіберпростір: до проблеми врегулювання. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія:

філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / редкол.: О. Г. Данильян (голова) та ін. Харків : Право, 2025. № 3 (66). С. 120-136. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.66.337965>

32. Трофимук М.С., Трофимук О.П. Конституційна традиція української державності. Київ : Право України, 2021. 680 с.

33. Фрідріх Карл фон Савіньї. Право володіння. Київ : Право України, 2021. 512 с.

34. Хамітов Н., Шашкова Л., Крилова С. Словник новітніх термінів філософії науки та філософії культури. Київ : ВАДЕКС, 2024. 290 с.

35. Швець С.Л. Гейміфікація громадянської активності: нові інструменти консолідації суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології. №53\2025. С. 293-297. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/53_2025/52.pdf

36. Malkina, Anna, Pastukhov, Anton. 2023. The Doctrine of State and Law in the Ideological and Political Doctrine of Classical Conservatism. The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science» 43: 13-21. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-43-02>

8.4. Інформаційні ресурси

1. <http://www.rada.kiev.ua> – Бібліотека Верховної Ради України.
2. <https://9.slovaronline.com/> – Філософський енциклопедичний словник.
3. <https://arm.navs.edu.ua/books/filosofia-30012017/info/slovnyk.html> – Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. Мультимедійний навчальний посібник (словник). Філософія.
4. <https://library.knu.ua/> – Наукова бібліотека імені М. Максимовича (КНУ ім. Тараса Шевченка).
5. <https://library.ukma.edu.ua/> – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».
6. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/index.html> – The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2020 Edition).
7. <https://uinp.gov.ua/> – Український інститут національної пам'яті.
8. <https://www.filosof.com.ua/> – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.
9. <https://www.kmu.gov.ua/> – Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
10. www.nbu.gov.ua – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
11. <https://nlu.org.ua/> – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого.
12. <https://ualaw.org/> – Центр дослідження законодавства України.
13. <https://www.bnf.fr/fr> – Національна бібліотека Франції.
14. <https://library.law.yale.edu/> – Юридична бібліотека Школи права Йелльського університету.

15. <https://www.youtube.com/@%D0%9A%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%97%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0> – канал «Кафедра теорії і філософії права».

8.5. Сертифікаційні програми (електронні курси)

1. <https://law.ucu.edu.ua/projects/finansova-gramotnist-dlya-molodi-ta-p/> – Філософія права у програмі Школи права (Український католицький університет).

2. <https://law.ukma.edu.ua/introduction-and-training/certificates/> – сертифікатні програми факультету правничих наук НаУКМА магістерського рівня з міжнародного права, економічних аспектів права, верховенства права (Національний університет «Києво-Могилянська академія»).

3. <https://skillgaps.com.ua/course/philosophy/> – платні тематичні курси з окремих прикладних аспектів філософії.

4. <https://www.domuni.eu/en/learning/introduction-philosophy-law/> – Introduction to philosophy of law (Domuni Universitas).

5. <https://www.futurelearn.com/courses/general-jurisprudence> – Jurisprudence: Introduction to the Philosophy of Law (University of Suurey).

6. <https://www.elevify.com/en/courses/education-humanities-and-social-sciences/humanities/philosophy-of-law-and-justice-course-3fe73> – Philosophy of Law and Justice Course (Elevify. Brazil).

7. <https://www.gla.ac.uk/coursecatalogue/course/?code=PHIL5106> – Philosophy of Law (University of Glasgow).

8. <https://www.techtute.com/en-zm/humanities/especializacion/philosophy-of-law-and-politics> – Philosophy of Law and Politics (Tech Global University).

8.6. Фахові періодичні видання України з дисципліни

1. <http://apfs.nuoua.od.ua/> – «Актуальні проблеми філософії та соціології» (Національним університетом «Одеська юридична академія»).

2. <https://www.law.journalsofznu.zp.ua/> – «Ампаро» (Запорізький національний університет).

3. <http://fil.nlu.edu.ua/> – «Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.

4. <https://yur-ukraine.com/> – «Юридична Україна» (Київський регіональний Центр Національної академії правових наук України; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України; Товариство з обмеженою відповідальністю «Юрінком Інтер», перше українське юридичне видавництво).

5. <http://lsej.org.ua/> – «Юридичний науковий електронний журнал» (Запорізький національний університет).

6. <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal> – «Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Philosophy».

7. <https://phelr.com.ua/uk> – «Philosophy, Economics and Law Review» (Дніпровський державний університет внутрішніх справ).

8.7. Універсальні та спеціалізовані інформаційні системи і програмні продукти для опанування дисципліни

Програмне забезпечення	Призначення	Умови використання (вільний доступ в Інтернеті, згідно договору, придбані ліцензії тощо)
Microsoft Word	підготовка рефератів та робота з текстовими документами	безоплатна пробна версія
Office Online	підготовка рефератів та робота з текстовими документами	безкоштовний браузер
WinDjView	опрацювання електронних джерел	безоплатна пробна версія
Zoom	учась в онлайн-заняттях та конференціях	безоплатна пробна версія

9. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Форми занять	Наявне матеріально-технічне забезпечення	Необхідне матеріально-технічнезабезпечення
Лекція	власний ноутбук	проектор, інтерактивна дошка, фломастери до неї, приміщення з доступом до Інтернету
Семінарське заняття	наочні та роздаткові матеріали	спеціалізований кабінет №501 або №508, переносна дошка з відривними листами паперу, можливість роздруковувати додаткові матеріали та бланки перевірочних робіт на кафедрі та в деканаті